

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Факультет романо-германської філології
Кафедра педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

На правах рукопису

**ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ВИКЛАДЧІВ БІОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ В ПРОЦЕСІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

**FORMATION OF SPEECH CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF THE
FACULTY OF BIOLOGY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL
TRAINING**

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»
зі спеціальності 011 Освітні педагогічні науки

Виконала: студентка заочної форми навчання
Усачова Олександра Геннадіївна

Керівник: к.пед.н., доц. Прокоф'єва Л.Б. _____

Рецензент: к.п.н., доц. Батюк Н.О. _____

*Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ Усачова Олександра Геннадіївна*

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____ 2022 р.

Завідувач кафедри
_____ проф. Цокур О.С.

Захищено на засіданні ЕК № _____
протоко № _____ від _____

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, ECTS, бали)

Голова ЕК
_____ проф. Букач М.М.

Одеса 2022

АНОТАЦІЯ

Усачова Олександра Геннадіївна. Формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів біологічного факультету в процесі професійної підготовки. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр» зі спеціальності – 011 Освітні, педагогічні науки. Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2022. Рукопис.

У кваліфікаційній роботі досліджено особливості системи формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів біологічного факультету в процесі професійної підготовки. Розглянуто сутність, закономірності та структуру мовленнєвої культури, визначено сучасні методологічні підходи до формування риторичної підготовки, обґрунтовано компоненти техніки мовлення майбутніх викладачів біології в процесі професійної підготовки.

У результаті експериментального дослідження визначено рівень сформованості мовленнєвої культури майбутніх викладачів 2 та 3 курсу спеціальності 014 – середня освіта, Біологія. На основі якого розроблено тренінг з формування техніки мовлення студентів 2 та 3 курсу спеціальності 014 – середня освіта, Біологія.

Ключові слова: мовленнєва культура, педагогічна техніка, техніка мовлення, риторична підготовка, риторична майстерність, ораторська майстерність.

Abstract

Usachova Olexandra. Formation of speech culture of future teachers of the faculty of biology in the process of professional training.

A qualification work for obtaining the higher education Master's degree in the specialty 011 Educational Pedagogical Sciences. Odessa: Odessa I.I. Mechnikov National University, 2022. Manuscript.

In the qualification work, the peculiarities of the system of formation of the speech culture of future teachers of the Faculty of Biology in the process of professional training were investigated. The essence, regularities and principles of speech technique are considered, modern methodological approaches to the formation of rhetorical training of future teachers in the process of professional training are determined, the components of rhetorical training of speech technique of speech culture of future teachers in the process of professional training are substantiated.

As a result of the experimental study, the level of formation of the speech culture of the speech technique of future teachers of the 2nd and 3rd year of the specialty 014 - secondary education, biology, on the basis of which training was developed on the formation of speech technique for students of the 2nd and 3rd year of the specialty 014 - secondary education. Biology.

Key words: speech culture, pedagogical speech, pedagogical technique, speech technique, rhetoric, rhetorical training, rhetorical skill, oratorical skill.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ABSTRACT	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. Теоретико- методологічні засади розвитку мовленнєвої культури майбутніх викладачів в процесі професійної підготовки.	
1.1.Сутність та структура мовленнєвої культури майбутніх викладачів.	10
1.2.Формування техніки мовлення та риторична підготовка майбутніх викладачів як педагогічна проблема.	23
1.3.Методики з риторичної підготовки в процесі підготовки майбутніх викладачів.	50
Висновки до розділу I	63
РОЗДІЛ II. Дослідно - експериментальна робота з формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів біологічного факультету в процесі професійної підготовки.	
2.1. Діагностика рівня майбутніх викладачів біологічного факультету.	66
2.2. Тренінг щодо удосконалення техніки мовлення майбутніх викладачів в процесі професійної підготовки.	75
Висновки до розділу II	84
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	98

Вступ

Актуальність і доцільність дослідження.

В XXI ст. українська система освіти займає позицію переосмислення та розвитку за вимогами гуманістичної парадигми, стандартів освіти країн Європейського Союзу, вимог стейкхолдерів та інтересів студентів. Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти, Концепція нової української школи тощо. Все це змінює вимоги до особистості педагога та його майстерності.

Відбуваються стрімкі зміни в сучасному суспільстві, як глобалізація, інтеграція, невинне упродження інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій в усі галузі, які якісно впливають на сферу освіти. Інформаційне суспільство висуває підвищені запити щодо мисленнєво-мовленнєвих і комунікативних якостей особистості, а заклади освіти покликані формувати комунікативну та мовленнєву культуру фахівців. Володіння мистецтвом гарного спілкування, переконливої комунікації, впливу на аудиторію або конкретну особистість, вираження своєї думки, донесення своїх ідей до слухачів, проведення педагогічних тренінгів і науково-популярних презентацій, публічних виступів потрібно усім викладачам.

Отже ми можемо підкреслити, що мовленнєва культура є невід'ємною складовою успішної професійної реалізації.

Підвищенню рівня мовної і мовленнєвої культури присвятили праці вчені-лінгвісти І. К. Білодід, Н. Д. Бабич, Д. І. Ганич, М. А. Жовтобрюх, І. І. Ковалик, А. П. Коваль, М. І. Пентилюк, М. М. Пилинський, В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко та інші.

Такі дослідники як: Н. Загребельна, О. Залюбівська, М. Корчова, Л. Кузьміна, О. Кучерук, Л. Литовченко, Х. Макович, А. Певрушина, Є. Тягнирядно, Д. Ципіна, Т. Чернишова динамічно опрацьовують ідеї формування та розвитку риторичних умінь професіоналів різних сфер у процесі підвищення професійної підготовки.

Теоретичним осмисленням до проблем техніки мовлення у вищій школі займалися О. Біляєв, М. Ілляш, Б. Головін, Л. Струганець, В. Русанівський та ін.

Проблема важливості та значення риторики в новітній науці й суспільстві у цілому опрацьовували у своїх роботах такі дослідники: К. Гайдукевич, Л. Ткаченко; О. Горошкіна, В. Лавренюк, О. Переломова, Н. Середа.

Зважаючи на набутки різних шляхів, засобів і методів з формування мовленнєвої культури, в сучасній професійній педагогічній дійсності не розкрито питання удосконалення техніки мовлення викладача в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Формування мовленнєвої культури в освітньому процесі ЗВО – найважливіше завдання, від вирішення якого залежить не тільки якість професійної діяльності, а й реалізація стратегії освітнього розвитку суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до тематики, передбаченої планом науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Одеського національного університету імені І.І. Мечникова «Освіта дорослих в Україні та світі» (номер державної реєстрації 0119U002443). Автором досліджувався аспект проблеми, пов'язаний із особливостями формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів біологічного факультету в процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження: процес професійної підготовки майбутніх викладачів.

Предмет дослідження: формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів.

Мета дослідження: дослідити особливості формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів та розробити тренінг з удосконалення техніки мовлення в процесі професійної підготовки.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Проаналізувати теоретико-методологічні засади і провідні науково педагогічні підходи щодо формування мовленнєвої культури.
2. Визначити структуру техніки мовлення та дослідити формування риторичної підготовки.
3. Розглянути методики з риторичної підготовки.
4. Експериментально дослідити рівень сформованості риторичної підготовки майбутніх викладачів (на прикладі спеціальності 014 – середня освіта. Біологія)
5. Розробити тренінг з формування техніки мовлення майбутніх викладачів біологічного факультету

Методологічні засади дослідження: складають наукові роботи вітчизняних та зарубіжних фахівців; праці психологів, філософів, педагогів, дослідження, які розкривають певні аспекти проблеми формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів.

Теоретичні засади дослідження: теоретичні розробки в галузі адаптації особистості (Б. Г. Ананьєв, В. І. Медведєв, Д.В. Колесов, С.М. Вишнякова, Т.Ю. Дорохова, О.С. Пономарьова, Т.В. Майорова); особистісно-орієнтовані технології (І. Бех, Г.К. Селевко, В. В. Сєріков, К. Роджерс, Р. Даймонд і ін.) практико-орієнтований підхід в освіті (Ю.П. Вєтров, А.А. Вербицький, О.Г. Ларіонова, Є.Б. Плотнікова та ін.)

Методи дослідження: для виконання поставлених завдань на етапі дослідно-експериментальної роботи використовувалися такі методи дослідження: вивчення, аналіз і узагальнення науково-методичної, психолого-педагогічної, методологічної та спеціальної літератури за темою даного дослідження; узагальнення та аналіз спостережень з проблеми дослідження.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося на базі біологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, в якому прийняло участь 10 студентів 2-3 курсу спеціальності 014 – середня освіта. Біологія.

Організація дослідження: дослідно-експериментальна робота проводилася у три етапи упродовж 2021-2022 рр.

На першому етапі вивчався стан досліджуваної проблеми в теорії, визначався концептуальний апарат дослідження.

На другому етапі було проведено анкетування та інтерв'ювання з метою визначення рівнів сформованості риторичної підготовки майбутніх викладачів та розробки тренінгу з техніки мовлення з метою покращення риторичної майстерності майбутніх викладачів.

На третьому етапі аналізувалися та узагальнювалися отримані результати, формувалися загальні висновки.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в ході його виконання були отримані конкретні дані про особливості формування мовленнєвої культури студентів 2 та 3 курсу спеціальності 014 – середня освіта. Біологія. Систематизовані знання про процес формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів у ЗВО; виявлено критерії та рівні формування риторичної підготовки студентів, розроблений інструментарій для їхньої діагностики; розроблений тренінг щодо удосконалення техніки мовлення майбутніх викладачів в процесі професійної підготовки.

Практична цінність дослідження полягає у розробці тренінгу з формування техніки мовлення майбутніх викладачів освіти, її результати можуть бути реалізовані в системі професійної підготовки майбутніх викладачів та інших спеціальностей.

Достовірність результатів забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, використанням діагностичного інструментарію, висновків, використанням методів, що адекватні меті, завданням і логіці розробки проблеми; якісним і кількісним аналізом експериментальних даних.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні, методичні та практичні результати й загальні висновки доповідалися, обговорювалися й одержали схвалення на:

- 78-й звітній студентській науковій конференції в ОНУ імені І.І. Мечникова (м. Одеса 2022 р.),
- XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Modern science: innovations and prospects» (м. Стокгольм, Швеція, 16-18.10.2022р)

Публікації. Усачова О.Г. Сутність та особливості техніки мовлення майбутніх викладачів. *The 14th International scientific and practical conference “Modern science: innovations and prospects”* (October 16-18, 2022) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2022. 475 p. С.158-165

Структура та обсяг дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, списків використаних джерел до них, загального висновку, додатків. Повний обсяг дипломної роботи складає сторінки машинописного тексту, з них сторінки основного тексту. В роботі вміщено таблиці. У списку використаних джерел найменувань.

РОЗДІЛ I. Теоретичні засади розвитку професійної культури майбутніх викладачів

1.1 Сутність та структура мовленнєвої культури майбутніх викладачів

Мовленнєва культура як психолого-педагогічний феномен визначимо в наступній послідовності: розкриття сутності понять «культура», «мова», «мовленнєва культура», виділення сутнісних характеристик та структури мовленнєва культури.

В нашому дослідженні ми розглядатимемо сутність поняття «мовленнєва культура» як сукупність ознак та якостей, що виражають її внутрішній зміст, у розвитку та взаємозв'язку з іншими поняттями (культура, мова, культура мови), явищами та процесами. Зазначимо, що «культура» та «мова» – родові поняття. Для розкриття сутності предмета нашого дослідження розглянемо поняття "культура". Поняття «культура» є міждисциплінарним, багатоаспектним та використовується у філософії, соціології, культурології, історії, мистецтвознавстві, психології, педагогіці та інших науках, що пояснює існування різних підходів для його тлумачення. Слово «культура» походить від латинського дієслова «colere», означало обробіток ґрунту, його культивування, тобто. зміни в природному об'єкті під впливом людини. Згодом Марк Тулій Цицерон переніс цей термін на людину, позначаючи їм «виховання», «освіта» та «розвиток» людини [21].

У сучасній культурології у тлумаченні культури домінують два підходи: аксіологічний та діяльнісний. Грунтуючись на аксіологічному підході, вчені Г.П. Вижлець, В.Г. Лук'янов розглядають культуру як систему духовних та матеріальних цінностей, значущих для товариства. Маючи діяльнісний підхід, культуру розглядають як спосіб життєдіяльності людей. Виділяючи внутрішній зміст поняття «культура» як складного цілісного освіти, приймемо до уваги думки вчених, що визначають культуру як: досвід людства ; якийсь зразок, стандарт, який потрібно орієнтуватися ; людська самосвідомість ; знання, вірування, мистецтво, моральність, закони, звичаї та звички, засвоєні

людиною як членом товариства; якісна характеристика способів життєдіяльності людини; складна ієрархія значимих суспільству духовних і матеріальних утворень; культ предків та традицій. Важливою властивістю культури, зазначеною К.Д.Ушинським та В.О.Сухомлинським, є незнищенність культурної освіти, має духовну основу: «культура в незнищених духовних скрижалях створює велику спадщину, що живить майбутню молоду поросль» [1].

З огляду на думку видатного теоретика з проблем культури Ю.М. Лотмана, що визначає культуру як сукупність генетично неуспадкованої інформації у сфері поведінки людини, можна зробити важливий для педагогіки висновок: якщо культура не успадковується людиною, отже, це особистісна якість. З іншого боку, Є.В. Бондаревська у концепції особистісно-орієнтованої освіти, виділяючи особистісний підхід до визначення поняття "культура", розглядає саму культуру як середовище, що зростає і живить розвиток особистості [21].

У в контексті нашого дослідження культурологічна концепція особистісно орієнтованої освіти О.В. Бондаревській, представляє для нас особливий інтерес. Діяльнісний характер культури розкривається через її функції, виділені Б.С. Єрасовим: виробляючу (виробництво нових знань, норм, цінностей, орієнтацій та значень), накопичувально-збережну (накопичення, зберігання та трансляція знань, норм і цінностей, орієнтацій та значень), відтворюючу (відтворення духовного процесу через підтримку його спадкоємності), комунікативну (знакову взаємодію між суб'єктами діяльності, їх диференціацію та єдність), що соціалізує (створення структури відносин, опосередкованих культурними компонентами) та рекреативну (або ігрову, культуру, що діє у відведеній для неї сфері). Педагогічний аспект у визначенні сутності поняття «культура» представлений у педагогічній енциклопедії, в якій культура трактується як історично певний рівень розвитку суспільства та людини, виражений у типах і формах організації життя, діяльності людей, у них взаємовідносинах та у створюваних ними матеріальних та духовних

цінностях. Дослідниця М.І. Пентилюк зазначає, що «культура в освіті виступає як його змістовна складова, джерело знань про природу, суспільство, способах діяльності, емоційно-вольового та ціннісного відношення людини до оточуючих людей, праці, спілкування тощо» [34].

Дослідники феномена культури (Н.Д.Бабич, Т.Панько М. Вашуленко, М. Пентилюк) розуміють її як «сукупність цінностей, норм, ідеалів, характерних для соціальної спільності, зафіксованих та закріплених у текстах, переказах, звичаях, традиціях і які забезпечують сенс існування і товариства», виділяють загальну культуру людини та базову культуру особи. Загальну культуру людини характеризується як ціле, що включає внутрішню культуру, що визначається особистісними, діяльнісними та інтерактивними особливостями людини, та освіченість як освоєну сукупність знань, що характеризується системністю, широтою, всебічністю та глибиною. У внутрішню культуру людини вчений включає культуру взаємодії (культура поведінки та культура спілкування), культуру особистості (культура відносин та культура саморегуляції) та культуру діяльності (інтелектуальної та предметної) [1]. Базова культура особистості є необхідний мінімум загальних здібностей людини, її ціннісних уявлень та якостей, без яких неможлива як соціалізація, так і оптимальний розвиток генетично задуманих обдарувань особистості [54]. На думку вченого, основу змісту базової культури особистості складають такі види культури, як світоглядна, правова, моральна, екологічна, економічна, естетична, фізична, культура міжнаціонального спілкування, культура життєвого самовизначення та праці, культура сімейних відносин. Зі структурою змістовно збігається структура Н.Ф. Голованова, проте є деякі відмінності: світоглядну культуру Н.Ф. Голованова звужує до пізнавальної, а також окремо виділяє громадянську та політичну культуру [56]. Проведений аналіз показав, що усі дослідники включають культуру спілкування у базову культуру. Тут необхідно зазначити, що той, хто навчається, вступаючи до вузу, має певний рівень розвитку базової культури особистості, яка є основою загальної мовної та професійної мовної культури.

Резюмуючи сказане вище, трактуватимемо поняття «культура» як область духовних та матеріальних цінностей, поняття, яке використовується для характеристики рівня розвитку цивілізації, досягнень та особливостей тієї або іншої наукової галузі (педагогічна, мовна, етична та інші), а також для позначення певного рівня розвитку особистості, індивідуального володіння знаннями, поглядами, переконаннями, вміннями, нормами, що належать до певної галузі. Відповідно до логіки дослідження далі розглянемо поняття «мова».

«Мова» та «мовлення» – основні поняття мовознавства, тісно пов'язані між собою і що передбачають одне одного, оскільки мова є реалізацією мови. Мова – система звукових словникових і граматичних, що історично склалася засобів, що об'єктивує роботу мислення і є знаряддям спілкування, обміну думками та взаємного розуміння людей у суспільстві.

Мовлення – це процес використання мови, процес та продукт реалізації індивідом в усній або письмовій формі у конкретних комунікативних ситуаціях одиниць мови відповідно до їх функцій, властивостей з метою самовираження або як реакцію звернену щодо нього мова іншого індивіда. Якщо мова єдина, то мова різноманітна у своїх проявах та індивідуальна. Вони об'єднані у процесі мовленнєвої діяльності. Дослідники Н.Д.Бабич, О.М.Біляєв, С.Я.Єрмоленко, М.І.Жовтобрюх, А.П.Коваль, В.Я.Мельничайко, Л.М.Паламар, М.І.Пентилюк та інші вчені, відзначаючи діяльнісний характер мови, трактують мову як діяльність людини, що полягає у спілкуванні з іншими людьми, вираженні та передачі їм думок за допомогою мови. Мова існує в усній та письмовій формах: включає процес породження (говоріння/написання) та сприйняття (слухання/читання, розуміння) висловлювання/тексту та результат цієї діяльності. У своєму дослідженні розумітимемо мову як вид комунікативної діяльності людини через використання мовних засобів для спілкування та взаємодії [1].

Посилаючись на працю Є.М. Зарецької розглядаємо мову як продукт соціального розвитку (оскільки розвиток мовних здібностей пов'язаний з

розвитком способів і форм спілкування), як спосіб передачі знань про навколишній світ того чи іншого народу від покоління до покоління, формуючий суб'єкт пізнання через поняття «соціального мислення особистості». Погодимося, що мовленнєва діяльність – один з універсальних механізмів культури, що діють при будь-якому прояві людської соціальної активності. Вважаємо мову одним з показників рівня культури: високий рівень мовної культури передбачає високий рівень загальної культури [34].

Визначившись із розумінням феномена культури та тлумаченням поняття «Мова», перейдемо до розгляду родовидового поняття «Мовленнєва культура».

Функції культури, виходячи з особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до її визначення, дозволяють виділити складові культури та розкрити поняття «мовленнєва культура», що включає: 1. Духовні та моральні цінності, ідеали, норми. 2. Знання, вміння, навички здійснення професійної, в тому числі мовної, діяльності. 3. Особистісні якості, здібності та відношення людини до природи, собі та іншому [26].

Представники культурологічного підходу (Є.В. Бондаревська, М. Пентиліук та інші вчені) визначають розвиток мовної культури в освітньому процесі як єдність та взаємодія мови, мови, культури особистості за дотримання принципу культуровідповідності (на матеріалі російської мовної культури формувати пізнавальні цінності, розвивати духовні, моральні, естетичні та громадянські якості особистості). Такий підхід дає можливість сприймати учня як суб'єкта, здатного до культурного саморозвитку, підтримувати його індивідуальність. І тут педагог виступає як посередник між учням і культурою, що сприяє прилучення до культурних цінностей, а освіта виступає як культурний процес, заснований на співпраці учасників у досягненні цілей саморозвитку. У свою чергу освітня організація є культурно-освітнім простором, де відбуваються культурні події, здійснюється творіння культури та виховання людини культури. Про нерозривний зв'язок мови та культури говорять усі вчені, чиєю сферою наукових наук інтересів є

мовленнєва культура: лінгвісти (Н.Д.Бабич, М.А. Жовтобрюх, Т.Панько), методисти (М. Вашуленко, М. Пентилюк) і психолог І.О.Синиця [55].

Розкриваючи сутність мовленнєвої культури у науковій літературі, необхідно розглянути проблему співвідношення понять, що часто обговорюється, «мовленнєва культура» та «культура мови». Ряд дослідників (І.К.Білодід, Н.Д.Бабич, Д.І.Ганич, М.А.Жовтобрюх, І.І.Ковалик, А.П.Коваль, М.І.Пентилюк, М.М.Пилинський, В.М.Русанівський, С.Я.Єрмоленко та інші) використовують у своїх працях ці поняття як тотожні, включаючи в ці поняття три аспекти: нормативний (дотримання норм літературної мови на вимовному рівні (в області орфоепії, фонетики, смислових та емоційних інтонацій, тембру голосу, темпу мови); на лексичному (точність); на граматичному (у морфології та синтаксисі); на морфемному та словотвірному рівні); комунікативний (дотримання таких критеріїв, як точність, логічність, ясність, чистота, багатство та різноманітність словника, виразність, ефективність мови); етичний (володіння нормами та правилами мовної поведінки в процесі спілкування, володіння системою мовних формул спілкування). На наш погляд, поняття «мовленнєва культура» ширше за поняття «культура мови», оскільки поняття «культура мови» включає в себе «тільки характер використання мови, ставлення до неї, але не мову та закріплену в ній картину світу» [54].

М. А. Жовтобрюх пропонував тлумачити культуру мови подвійно: як тільки правильне мовлення і як мову майстерне, «як пишуть і говорять майстри художньої мови». співвідносячи культуру мови з оціночними значеннями слова культура, розуміє її як «певний рівень, досягнутий у вивченні, освоєнні будь-якої діяльності» та «високий рівень розвитку чогось, ступінь досконалості, досягнута у вивченні чогось, у оволодінні чимось» [55]. Розводить поняття «культура мови» та «Мовленнєва культура Т.О. Ладиженська: у її розумінні «культура мови» має на увазі правильність мови з погляду літературних норм, а «мовна культура» означає мовленнєву майстерність – дотримання норм мови та вміння вибрати найбільш вдалий

для конкретної мовної ситуації мовний матеріал [54]. Іншими словами, поняття «мовленнєва культура» характеризує індивідуальні здібності особистості до оволодіння культурою мови та використання всіх засобів мови у процесі спілкування.

Ця ж думка простежується у визначенні М. Вашуленко: «Мовленнєва культура – це особистісна культура людини, що передбачає почуття стилю, розвинений смак і ерудицію та розвивається на основі об'єктивно існуючих зв'язків між мовою та пізнавальними процесами» [55].

Зі сказаного раніше можна зробити висновок, що сутність мовної культури проявляється в таких ознаках та якостях, як високий рівень володіння мовою, високий рівень розвитку мовних здібностей, навичок, умінь, що дозволяють у певній ситуації спілкування та при дотриманні етики спілкування досягати необхідного ефекту комунікації у різних сферах суспільного життя, що дозволяє характеризувати мовну культуру як ширше поняття проти культурою промови. Для усунення термінологічної невизначеності у нашому дослідженні буде використовуватись термін «мовленнєва культура». Під розвитком мовної культури майбутнього бакалавра розуміємо процес підвищення рівня оволодіння особистістю знаннями, вміннями та навичками мови для ефективного спілкування, а також процес цілеспрямованої педагогічної діяльності щодо розвитку цього феномена [34].

Важливим аспектом у розвитку мовної культури особистості є розуміння мовної культури як частини культури народу, пов'язаної з використанням мови, що включає саму мову, її етнічну специфіку, функціональні та соціальні різновиди, що виявляються в усній або письмовій формі, етнічні особливості мовної картини світу, звичаї та правила поведінки, і навіть сукупність текстів цією мовою. Мовленнєва культура особистості пов'язана з мовленнєвою культурою суспільства. Мовленнєва культура відображує кращі зразки мовленнєвої діяльності. У той час як мовна культура особистості являє собою ерудицію в галузі мовної культури суспільства та вміння користуватися цією

ерудицією, спирається на мовну культуру суспільства як фундамент, але становить окремий її предмет. Той факт, що будь-який народ неоднорідний за своїм вихованням, освітою, роду діяльності, за ступенем поваги до мови та правил спілкування, дозволив вченим говорити про внутрішньомовні типи мовної культури. У вітчизняній науці розроблено кілька класифікацій типів мовної культури, виділені різними вченими. Вважаємо більш вдалу класифікацію що включає п'ять типів мовної культури у сфері дії літературної мови (сюди відносять і носіїв літературної мови та користувачів, тобто. тих, хто користується мовою, але достатньою мірою не володіє нею) [1, 26]: - повнофункціональний тип характеризується володінням усіма функціональними стилями літературної мови, самоконтролем у мові, дотриманням ортологічних, комунікативних та етичних норм, чистоти мови та стилів; - неповнофункціональний тип характеризується володінням не всіма функціональними стилями (зазвичай розмовним і лише професійно значним); не розмежуванням усної та письмової форми мовлення, порушенням мовних норм; - середньолітературний тип: часте та системне порушення комунікативних та етичних норм не лише через недостатнє володіння літературною мовою, але й через ігнорування її норм; - літературно-жаргонний тип: навмисне зниження мови (Вживання просторіччя, діалектів, жаргону, лайливих слів замість літературних); - повсякденний тип: використання в будь-яких ситуаціях тільки розмовної мови. За межами літературної мови виділяються просторовий (типовий для мови малоосвічених людей), арготичний (формується у певних соціальних групах заради «шифрування», приховування інформації від сторонніх) та народномовленнєвий (характерний для діалектоносіїв) типи мовної культури чи, точніше сказати, її відсутності [41].

Таким чином, мовленнєва культура як один з найважливіших компонентів культури людини та суспільства полягає у володінні сформованими у суспільстві нормативними, комунікативними та етичними нормами усної та письмової літературної мови та їхньому свідомому вибору

та використання у різних ситуаціях спілкування відповідно до цілей та змістом мови для досягнення найбільшого ефекту.

Розумінню сутності мовленнєвої культури сприяє виявлення її структури. Нами виділено кілька підходів до визначення структури, які різняться як за кількістю компонентів, що включаються до структури, так та за їх змістовним наповненням. Зокрема, Н.Л. Кочкіна, Г.Г. Плотнікова, Є.М. Ширяєв виділяють три компоненти мовної культури: нормативний (дотримання орфоепічних, граматичних, синтаксичних та інших норм мовлення); комунікативний (комунікативна доцільність та комунікативні якості мови, що забезпечують якість інформаційного обміну та ефективність комунікації у професійній діяльності); етичний (володіння нормами та правилами мовної поведінки у процесі спілкування, володіння системою мовних формул спілкування, вміння використовувати правила мовної поведінки у конкретних ситуаціях спілкування), – що відповідає трьом аспектам культури мови, що виділяються вченими в мовознавство. Ставлячись до представленої вище трикомпонентної структури мовної культури, відзначимо особливу значимість у ній етичного компонента. Для нас цікавить виділення в структурі мовної культури когнітивного, діяльнісного, мотиваційного компонентів (О.М. Бочкарьова, Л.В. Гарібова, Д.В. Деркач., А.А. Євтюгіна, А.В. Косенко, Н.А. Лосєва). При цьому когнітивний компонент передбачає наявність теоретичних знань майбутніх бакалаврів про види, правила, стратегії, структуру, норми професійної комунікації та законах мовного спілкування. Діяльний компонент розглядається як комплексне застосування соціальних, комунікативних, мовних та професійних знань, понять, умінь. Мотиваційний компонент має на увазі усвідомлене ставлення фахівця до мовної культури та її ролі у професійній діяльності, стійку мотивацію до її розвитку та вдосконалення [66, 41].

О.М.Біляєв в структуру мовної культури крім когнітивного компонента включає комунікативний (уміння планувати мовні висловлювання); емоційно-творчий (уміння складати усні та письмові висловлювання); компетентнісний

(уміння здійснювати контроль над промовою). На наш погляд, зміст виділених компонентів можна об'єднати в одному – діяльнісному [55].

У розгляді структури мовної культури ми солідарні з думкою Вашуленко М.С, що включає в неї розвиток усвідомленої потреби вдосконалення індивідуального стилю мовлення, як показника прагнення особистості до професійного та культурного самовизначення, що дозволяє включити до структури мовної культури рефлексивно-оцінний компонент. Ціннісні орієнтири розвитку мовної культури, на думку вченого, включають такі характеристики: почуття поваги до традицій мовної культури українського народу; свідоме неприйняття грубості та нерозбірливості у використанні мовних засобів; виховання особистісної потреби в оцінці фактів мовних помилок та неприйняття порушень етичних вимог до мови; розвиток вміння критично сприймати та аналізувати тексти в засобах масової інформації [54].

На основі проведеного аналізу досліджень структури мовленнєвої культури обґрунтуємо структурно-змістовне розуміння мовленнєвої культури в данному дослідженні. По-перше, як було показано вище, мова, в якій проявляється мовленнєва культура, що трактується як діяльність. Ця діяльність, як будь-яка інша, може відбутися, якщо є причини психологічного характеру, виражаються наявністю у суб'єкта діяльності цілей, потреб, мотивів, намірів, інтересів, бажань. Отже, наявність у структурі мовленнєвої культури мотиваційно-ціннісного компоненту як усвідомленого ставлення майбутнього бакалавра до розвитку мовного рівня культури, розуміння її цінності та значущості, присвоєння мотивів досягнення успіху у діяльності є обґрунтованим.

По-друге, для здійснення ефективної мовної діяльності необхідна наявність у майбутнього бакалавра теоретичних знань про види, правила, стратегії, структуру, норми професійної комунікації та закони мовного спілкування, що визначає когнітивний компонент. Цінність та значущість когнітивного компоненту в пізнавальній та практичній діяльності, що у

загальному випадку включає в себе систему знань про природу, суспільство, мислення, техніку, способи діяльності, дозволяє вважати його основним, що забезпечує цілеспрямовану дію. Теоретичні знання про структуру комунікації, норми та правила мови, особливості реалізації різних видів мовленнєвої діяльності та культури мовної діяльності та вміння застосовувати знання у комунікативно-творчій діяльності зі створення професійно значущих мовних жанрів забезпечують комунікативну доцільність та комунікативні якості мови, ефективність комунікації у професійній діяльності у вирішенні комунікативно-професійних завдань.

По-третє, включення діяльнісного компонента до структури мовної культури спирається на діяльнісний підхід, що дозволяє розглядати майбутнє бакалавра як суб'єкта діяльності, який формується у діяльності та спілкуванні коїться з іншими людьми. Розвиток мовленнєвої культури у діяльності буде здійснюватися, якщо майбутній бакалавр мотивований підвищення її рівня, володіє теоретичними знаннями та практичними мовними вміннями до здійсненню професійного спілкування, і йому надається можливість комплексно застосувати соціальні, комунікативні, мовні та професійні знання в усному та письмовому мовленні в навчальному процесі, при проходженні практики та у позанавчальній діяльності для здійснення якісного інформаційного обміну та ефективної мовної діяльності. На наш погляд, діяльнісний компонент у структурі мовленнєвої культури розкриває сформованість способів діяльності, спілкування на основі залучення майбутніх бакалаврів у практичну діяльність та набуття ними досвіду такої діяльності. Саме спосіб діяльності та її досвід характеризують діяльнісний компонент мовної культури.

По-четверте, мовленнєва культура, будучи діяльною характеристикою особистості, що виявляється у взаємодії та спілкуванні, не вичерпується тільки нею. Необхідним компонентом мовної культури є етичний компонент, що характеризує засвоєну особистістю систему стійких етичних норм мовної поведінки для встановлення та підтримки продуктивного мовного контакту в

конкретній ситуації мовної діяльності враховуючи особливості партнерів спілкування [51].

Майбутньому бакалавру необхідно оцінювати власну мовну культуру та результати мовних практик з метою планування індивідуальної траєкторії вдосконалення мовної культури. Самоаналіз діяльності та її результатів у сучасній педагогіці розуміють як рефлексію. Рефлексивно-оцінний компонент у своїх дослідженнях виділяють багато дослідників (Олексій Бескровний, Сергій Тернов, Василь Фортуна). Роль рефлексії в діяльності полягає у цілепокладанні, встановленні адекватних вимог до самого себе на основі співвідношення специфіки суб'єкта та вимог, що пред'являються ззовні. Оскільки у педагогічному процесі головним є розвиток особистості суб'єкта, а розвиток – процес внутрішній, відстеження якого доступно, насамперед, самому суб'єкту, то оцінку розвитку допомагає здійснити самостереження, самоаналіз, рефлексія, що дозволяють фіксувати результат стану розвитку та встановлювати причини його позитивної чи негативної динаміки. Рефлексивно-оцінний компонент дозволить майбутньому бакалавру усвідомлювати відповідальність за результати спілкування та контролювати результати своєї мовної діяльності, вдосконалювати свої мовні вміння, встановлювати міжособистісні зв'язки, вибирати оптимальний стиль спілкування в різних ситуаціях, опанувати засобами вербального та невербального спілкування, коригувати своє мовленнєве поведінка [41]. Таким чином, мовна культура майбутнього бакалавра як найважливіший компонент його культури, проявляється у розумінні цінності та значущості мовної культури у професійній діяльності, здійсненні якісного інформаційного обміну та результативної мовної діяльності з дотриманням норм етичної мовної поведінки під час вирішення професійних завдань на основі теоретичних знань про комплексне застосування соціальних, комунікативних, етичних, мовних та професійних знань в усному та письмовому мовленні, а також оцінці рівня її розвитку.

Отже, проведений аналіз наукових джерел дозволив сформулювати поняття мовленнєвої культури особистості як багатогранної якості особистості, виявляється в успішній професійній діяльності та що розкривається через мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, етичний та рефлексивно-оцінний компоненти. Розкриваючи сутність мовленнєвої культури відповідно до заданої траєкторією теоретичного аналізу, спираючись на становище культурологічного підходу, що визначає розвиток мовленнєвої культури в освітньому процесі як єдність та взаємодія мови, мови та культури, дійшли наступних результатів та висновків: сутність культури, як сукупність ознак та якостей предмета, що виражають його внутрішній зміст у їхньому розвитку та взаємозв'язку з іншими поняттями, явищами та процесами, позначає область духовних та матеріальних цінностей та використовується для характеристики рівня розвитку цивілізації, досягнень та особливостей тієї чи іншої наукової галузі (педагогічна, мовна, етична та ін), а також виступає характеристикою особи для позначення певного рівня, індивідуального володіння знаннями, поглядами, переконаннями, вміннями, нормами, що належать до певної галузі; культура не успадковується людиною, культура суспільства розглядається як середовище, що зростає і живить розвиток культури особистості;

Діяльнісний характер культури розкривається через її функції: що виробляє (виробництво нових знань, норм, цінностей, орієнтацій та значень), накопичувально-збережну (накопичення, зберігання та трансляція знань, норм та цінностей, орієнтацій та значень), що відтворює (відтворення духовного процесу через підтримку його наступності), комунікативну (знакова взаємодія між суб'єктами діяльності, їх диференціацію та єдність), що соціалізує (створення структури відносин, опосередкованих культурними компонентами) та рекреативну (або ігрову, культуру, чинну у відведеній для неї сфері).

Мовленнєва культура, як найважливіший компонент культури особистості, проявляється у розумінні цінності та значущості мовної культури в професійної діяльності, здійснення якісного інформаційного обміну та

результативної мовної діяльності з дотриманням норм етичної поведінки на основі теоретичних знань про комплексному застосуванні соціальних, комунікативних, мовних та професійних знань в усному та письмовому мовленні, а також оцінці рівня її розвитку [54].

Структурними компонентами мовної культури є мотиваційно-ціннісний (розуміння значимості та цінності професійної мовної культури як склад як складової компетентності спеціаліста); когнітивний (теоретичні знання майбутніх бакалаврів про види, правилах, стратегіях, структурі, нормах професійної комунікації та законах мовного спілкування), діяльнісний (практичні мовні вміння та риторичні навички, необхідні реалізації мовної діяльності); етичний (сформованість системи стійких етичних норм мовного поведінки для встановлення та підтримки продуктивного мовного контакту з урахуванням конкретної ситуації); рефлексивно-оцінний (аналіз та самооцінка результатів мовної діяльності з метою вдосконалення мовної культури). В нашому дослідженні ми більш докладно розглядаємо діяльнісний компонент, що передбачає практичні мовні навички, переважним чином техніку мовлення.

1.2. Формування техніки мовлення та риторична підготовка майбутніх викладачів як педагогічна проблема.

Поняття “техніка мовлення” як сукупність ознак та якостей, що виражають його внутрішній зміст, у їх розвитку та взаємозв'язку з іншими поняттями (мовлення, педагогічне мовлення, техніка, педагогічна техніка, техніка мовлення) явищами та процесами.

Для того щоб розкрити об'єкт дослідження, розглянемо поняття «мовлення». Майбутньому фахівцю-педагогу важливо усвідомлювати різницю між поняттями "мова" і "мовлення". Мова - це специфічно людський, головний засіб спілкування між членами певної групи, а мовлення - практичне засосування мови з різними комунікативними, виражальними і пізнавальними цілями [21].

Поняття “Мовлення” – система засобів мовленнєвої діяльності (система знаків, символів і правил), які є інструментом, знаряддям, за допомогою якого думки одержують остаточне оформлення [11, с.61]. Мовлення повинно бути особливою словесною дією для здійснення інтелектуального, емоційно-вольового та морального впливу на студентів [24, с.67]. Тобто, на відміну від мови, мовлення є процесом словесного спілкування, що проявляється у формі повідомлення, вказівки, питання або наказу з психологічного погляду.

Психолог Л. С. Виготський зазначав, що смисловий бік мовлення формується у мовця від змісту до вираження, а сприймається слухачем – від вираження до змісту [40].

Слід підкреслити, що значна кількість наукових досліджень за останні роки, професійне мовлення викладача іменують педагогічним мовленням.

Сучасна наука розглядає зміст поняття «педагогічне мовлення» перш за все з творчого процесу викладача (С. Єлканов, В. Кан-Калик, П. Єршов, І. Зязюн, О. Штепа, Н. Семченко та ін.), інтегративної якості особистості педагога (А. Капська, О. Кретьова, В. Полторацька та ін.), умови становлення педагогічної особистості (Г. Мешко, Г. Можайцева, О. Мудрик, В. Пасинок, Е. Полатай та ін.) [48].

Чітке тлумачення терміну «педагогічне мовлення» визначила О. Штепа. Його основна ознака, яку виділяє дослідниця – це педагогічна спрямованість, тобто необхідність діяти згідно з правил доцільності та корисності при створенні та реалізації [66].

Дослідник В. Пасинок визначав педагогічне мовлення як процес, який: «Передбачає педагогічну цілеспрямовану діяльність, спирається на оптимальне врахування причинно-наслідкових зв'язків при доборі та компонуванні мовленнєвих засобів, зорієнтоване на певні професійні умови, в яких воно реалізується і на які повинне вплинути в процесі перебудови чи закріплення виховних стосунків».

До провідних функцій педагогічного мовлення на дидактичному та виховному рівнях відносять координуючу, інформаційну та функцію впливу.

Варто зазначити, що такі функції загальні як для мовленнєвої так і для педагогічно-орієнтованої діяльності. Вчені зазначають, що спектр функцій професійного мовлення педагога значно ширший і визначається, перш за все, «системою наявних педагогічних цілей, особливостями педагогічної діяльності» [49, с. 131-134].

Провідна думка педагогічного мовлення становить забезпечення результативного спілкування та взаємодії викладача та студента; ствердний вплив викладача на свідомість студента з метою формування переконань та мотивів діяльності; повноцінне сприйняття, освідомлення і закріплення знань в процесі навчання; раціональна організація навчально-виробничої діяльності учнів [51, с.256].

Мовлення як педагогічна проблема вивчається у двох аспектах: психолінгвістичному та психоакустичному. Розкриває їх В. М. Горяєва в своїх методичних рекомендаціях «Педагогічна техніка» [18, С.7-9].

Перший аспект мовлення викладача ґрунтується на міждисциплінарній науці психолінгвістиці. У дослідженні приділяють особливу увагу мовленнєвій та немовленнєвій поведінці учасників комунікативного процесу, опрацювання проблем мовоутворення, сприймання та продукування мовлення, крім того питанням впливу один на одного мови і мислення, мови та свідомості, характерні риси сприйняття і усвідомлення висловлювань відповідно до залежності від їх граматичної форми тощо. У цьому зв'язку визначені основні мовленнєві правила педагога та вимоги до нього.

Психолінгвістика обумовлює мовлення педагога граматичною точністю, логічністю та характерною культурою. Мовленнєва культура педагога дотримується ряду вимог:

- чиста, правильна, літературна мова за будь-яких умов;
- достатній запас лексики для вираження вільної думки, викладання логічного, аргументованого, переконливого та навчального матеріалу;
- виразне мовлення завдяки вмілому використанню інтонації залежно від змісту та ідеї;

- яскрава та образна словесність описання предметів і явищ, спираючись на образну яву, асоціативну й образну пам'ять.

В своїх працях В. О. Сухомлинський також звертається до психолінгвістичного аспекту мовлення педагога. Він розробив кодекс мовлення вчителя, який спрямовує на вміння чітко та логічно викладати свої думки, доречно обирати мовні засоби, аналізувати мовлення як показник духовного багатства викладача та культури його мислення. Також зауважимо, що славетний педагог виділяв психотерапевтичну функцію слова вчителя, вважаючи, що неухильною обставиною спілкування є діалог між педагогом та студентами [21, с. 58]. Другий психоакустичний аспект направлений на розвиток мовного голосу педагога, який ми докладно розглянемо нижче [26, с.5-6].

Визначившись із розумінням та тлумаченням феномену «педагогічне мовлення», перейдемо до розгляду таких понять «Техніка» та «Педагогічна техніка». "Техніка" походить від гр. *technikos* — вправний, і означає сукупність прийомів та пристосувань. Техніку вчителя називають педагогічною, у 20-х роках ХХ ст. її розуміли як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять [4].

Відомий український педагог А.С. Макаренко стверджував: «У нас не було педагогічної техніки, перш за все, тому, що і слово «педагогічна техніка» ніколи не вимовлялось, і сама педагогічна техніка не спостерігалась і не досліджувалась». Він вважав, що педагогічна техніка – це «не мертва гра техніки, а справжнє відбиття процесів, які відбуваються в нашій душі. А для учня ці душевні процеси передаються як гнів, обурення тощо». Кожна людина може опанувати педагогічну техніку, як стверджував Антон Семенович.

Педагогічна техніка – сукупність мовних і немовних засобів та прийомів професійного спілкування; форм організації поведінки вчителя у процесі педагогічної взаємодії з учнями [64, с. 2-6].

Перша спроба виокремити основні компоненти педагогічної техніки належить А.С.Макаренко. Неодноразово у своїх роботах та виступах він

звертав увагу на якості та уміння, якими повинен володіти вчитель: «Для мене в моїй практиці, як і для вас, багатьох досвідчених вчителів, такі «дрібниці» стали вирішальними: як стояти, як сидіти, як піднятися зі стільця за столом, як підвищити голос, посміхнутися, як подивитися. Нас цьому ніхто не вчив, а цьому можна і треба вчити. Тут ми стикаємося з тією галуззю, яка всім відома в драматичному або балетному мистецтві: цемистецтво постановки голосу, мистецтво тону, погляду, повороту. Все це потрібне, і без нього не може бути хорошого вчителя, і є багато таких ознак майстерності, прямих звичок, засобів, які кожний педагог повинен знати» [64, с. 2].

Відзначимо, що такі вчені як Ю. П. Азаров, Л. Ю. Гордін, Є. І. Гришин, В. А. Кан-Калік, А. В. Мудрик, Б. Н. Мітюров, Л. І. Рувинський, Д. С. Самуйленков, І. Є. Синиця, М. М. Яковлев та інші, також приділяли значну увагу питанням формування педагогічної майстерності, зокрема, педагогічної техніки [57, с 46].

Отже, проаналізувавши літературу дослідників можна стверджувати, що педагогічна техніка поєднує внутрішні (вміння управляти своєю поведінкою) і зовнішні (вміння впливати на аудиторію) вміння вчителя. Перша група характеризується: комунікативною технікою (правильне дихання, чітка дикція, регулювання гучності, темп мовлення тощо); технікою володіння своєю мімікою та жестами; психотехнікою (контролювання емоцій, настрою, вміння знімати зайве психічне напруження тощо); оперуванням вмінням соціальної перцепції; технікою зовнішнього вигляду вчителя. Друга група: умінням впливати на учнівську аудиторію: технікою налагодження і підтримання контакту, керування комунікативним процесом під час педагогічної взаємодії; технікою навіювання тощо [60, с. 102-103].

У цьому зв'язку підготовка студентів до майбутньої професійно-педагогічної діяльності, неможлива без оволодіння вказаними вміннями, які є запорукою успішної діяльності педагога. Розглядаючи сутність і особливості педагогічної техніки, можна виділити техніку мовлення як елемент його професійно-педагогічної діяльності.

Техніка мовлення – комплекс навичок у мовленнєвому диханні, голосоутворенні, дикції, що дає вчителю можливість донести до студента все багатство змісту свого слова.

Техніка мовлення – складова зовнішньої техніки вчителя. Вона забезпечує правильне сприйняття навчального матеріалу, дає змогу ефективно впливати на учнів, сприяє гідній самопрезентації вчителя (віддзеркалюючи його фізичний, духовний та емоційний стан) [62, с. 9].

Техніка мовлення – це сукупність елементарних прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу та дикції, доведених до ступеню автоматизованих навичок, що дозволяє педагогу з максимальною ефективністю здійснювати мовленнєвий вплив. Це навички, вміння реалізувати мову в конкретній мовленнєвій ситуації так, щоб вона справляла на слухача евристичне (інтелектуальне), емоційно - естетичне, спонукальне враження [23, с. 2].

Теоретичним осмисленням до проблем техніки мовлення у вищій школі займалися О. Біляєв, М. Ілляш, Б. Головін, Л. Струганець, В. Русанівський, Г. Винокур, Л. Савенкова та ін. Мовленнєве спілкування відбивало відображення у працях Г. Андреєвої, В. Кан-Калика, Г. Ковальова, А. Коротаєвої, Т. Тамбовцевої, С. Шеїна та ін. А праці славетного режисера і педагога К. Станіславського стали класичним посібником з акторського мистецтва і виразного читання [23, с.2].

На думку П. Сопера відношення інших людей до нас безпосередньо залежить від сприйняття нашого голосу [41, с. 3]. Тому окрім природних даних, педагогу важливо наполегливо працювати над технікою голосу та мовленнєвої діяльності, враховуючи вимоги до постановки голосу, тобто виховання звукової культури мови майбутнього вчителя.

Взагалі таке поняття як «звукова культура мови» носить об'ємний та різноманітний характер. Складовими даного поняття є якості, які характеризують мову, що звучить (звуковимова та дикція), елементи звукової виразності мови (інтонація, темп), рухливі засоби виразності (міміка, жести),

а також елементи культури мовленнєвого спілкування (загальний тон мовлення, поза, рухливі навички). Крім того, до складу звукової культури відносимо мовний слух та мовне дихання, що є передумовою для виникнення мови. Слово, що звучить є дієвим інструментом діяльності вчителя. Тому так важливо, щоб педагог уміло ним користувався.

Основою техніки мовлення є правильна постановка дихання. Слід зауважити, що поставлене дихання впливає на силу, рівномірність звучання та красу мовлення взагалі [50].

Дихання – це основа звукоутворення. Органи дихання – це легені і вся система м'язів, що забезпечує їхню роботу. Дихання можна тренувати та раціонально використовувати під час мовленнєвого процесу, це керована дія. Таким чином необхідно розрізнити дихання в стані спокою, яке називається фізіологічним Рис.1.1., та дихання під час мовлення – мовленнєве дихання або фонаційне Рис.1.2.

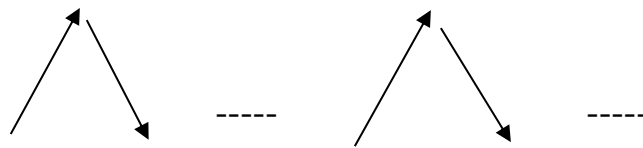

Рис.1.1. Процес дихання у стані спокою

Під час звичайного дихання вдих і видих відтворюється рівномірно. Таким чином після кожного видиху настає пауза, тому що кров людини ще містить кисень, а організм певний час не відчуває необхідність чергового живлення.

Рис.1.2. Процес мовленнєвого (фонаційного) дихання

Протягом мовленнєвого дихання – видих довший, ніж вдих. Його особливості це організований видих (потік повітря, що видихається, має фокусуватись в одній точці); розподілення видиху свідомо ділити весь об'єм

повітря, що видихається, на рівномірні відрізки та ритм фонаційного дихання під час якого вдих в 10-15 разів коротший за видих. Також слід підкреслити, що добирати нову порцію повітря у процесі мовлення необхідно швидко, енергійно і тихо, а головне щоб не помітила зала.

Існує чотири типи дихання:

- ключичне (верхнє) - піднімається й опускається верхня частина грудної клітки та плечі. Такий тип дихання вважається поверховим, в якому активно працює верхівка легенів.
- грудне - дихальні рухи відтворюються у верхньому та середньому відділах грудної клітки, видих не досить енергійний через малорухомість діафрагми. Недостатня активність черевного преса і діафрагми перешкоджає довгому й рівномірному видиху. Грудне дихання зумовлює перебір повітря та стомлює голос.
- діафрагмальне - унаслідок скорочення діафрагми (непарної м'язи) змінюється повздовжній об'єм грудної клітки, також проходить незначне скорочення міжреберних м'язів.
- діафрагмально-реберне або змішане - скорочується діафрагма і міжреберні дихальні м'язи, а також м'язи верхньої частини живота. Грудна клітка розширюється одночасно вздовж, впоперек, вперед, назад. Використовуючи такий такий типу дихання усі дихальні м'язи активно працюють [27].

Теоретичний аналіз даного питання виявив, що кожен викладач повинен розвивати саме діафрагмально-реберне дихання, яке є самим ефективним та енергетичним базисом для професійного мовлення. Фонаційне дихання буде відповідним за обов'язкового дотримання таких вимог: 1) вдихати глибоко носом; 2) вдихати непомітно (безшумно); 3) не переповнювати запас повітря, вдихаючи його; 4) непомітно поповнювати повітряний резерв при найменшій можливості; 5) не затримувати дихання в паузах; 6) не витратити запас повітря до останку, щоб не захлинутися [57].

Сукупність різних за висотою, силою і тембром звуків, які утворюються у результаті коливань голосових зв'язок називають – голос. Він виникає в результаті роботи голосових зв'язок і дихання. Звук під час видиху, викликає скорочення голосових зв'язок. Голосові зв'язки – особлива м'яза, яка може напружуватись як повністю, так і частково, що зумовлює різні частоти коливань зв'язок. Це означає коливання зв'язок за всією їх довжиною, що спричиняє умову для утворення самого низького тону, а виникнення звуку високих тонів зумовлені коливаннями зв'язок на більш коротких ділянках. Коли голосові зв'язки зімкнені голос відтворює голосні звуки, сонорні, та дзвінкі приголосні.

Французький вчений Р. Юссонов своїх дослідження відзначив, що голосові зв'язки людини під впливом потоку повітря коливаються не пасивно, а, як і всі м'язи тіла, активно скорочуються під впливом ритмічних імпульсів, які проходять по нервах з центрів головного мозку із звуковою частотою. Розглядаючи вчення голосоутворення ми розуміємо, що розвиток голосу повинен проходити під контролем свідомості, а не автоматично. Саме завдяки голосу часто «як» перетворюється в «що» сказане, суттєво доповнюючи або навіть змінюючи зміст мовлення [53].

Правильно поставлений голос викладача спроможний обромляти слова багатоманітними смисловими відтінками, які впливають на емоційну атмосферу в аудиторії чи залі, що покращує позитивне сприйняття студентами певної думки У разі слабкого, монотонного та нерозвинутого звучання голосу, інформація не буде сприйматися слухачами [7].

Тепер розглянемо основні якості професійного голосу.

Сила звуку – це інтенсивність звукових коливань, яка пов'язана з їх амплітудою. Гучність звуку залежить від активності роботи органів дихання та мовлення. Людина здатна сприймати різні за силою звуки як більш гучні, так і більш тихі. Голос педагога повинен характеризуватися достатньою силою звуку, щоб його було чути в будь-якій частині аудиторії і за відсутності технічних засобів його підсилення. Також на силу голосу мають значний вплив

резонаторні порожнини надставної труби (глотка, порожнина рота, носова порожнина), які виступають підсилювачами звуку [27].

Передусім, потрібно, потурбуватися про формування шумостійкого тембру, тобто про підсилення відповідних обертів, коли гучність голосу певною мірою перевищує гучність перешкоди, а його тембр контрастує із звучанням навколишніх звуків. Бувають випадки, коли вчителю потрібно промовити щось з найбільшою гучністю, наприклад заклик, виконання героїчної лірики або виступ у великій аудиторії без мікрофона тощо. Головне не перейти на крик і не зірвати голос. У цьому аспекті використання безліч градацій гучності динамічного (гучного) діапазону в педагогічному спілкуванні є однією з ознак професійним володінням голосом.

Висота голосу утворюється в результаті проходження повітря між голосовими зв'язками, які періодично змикаються і розмикаються. Це суб'єктивне слухове відчуття частоти звуку. Чим частіше коливаються голосові зв'язки, тим вище голос. Тому частота коливань голосових зв'язок напряму залежить від довжини, товщини і напруження голосових зв'язок [51].

Слід зазначити, що природні данні або механічно натренований слух дає змогу до розпізнавання висоти голосу. Зміна висоти основного тону голосу у процесі звичайного мовлення визначає інтонацію речення, це може бути питання чи оклик тощо. Мовлення позбавлене інтонації звучить монотонно, невиразно, неемоційно. Значною умовою для професійних акторів, вокалістів та особливо викладачів є майстерність керувати широкою амплітудою звуковисотності.

Діапазон голосу – (з грецьк. *diapasn* — через всі струни) це межа людського голосу від найнижчих до найвищих тонів звучання. Чим ширший діапазон голосу, тим цікавіші інтонаційні варіанти читання або мовлення, легше відтворювати різні відтінки душевних переживань. Широти діапазону вимагає, як відомо, не лише художня, а й звичайна логічна виразність. Діапазон змінюється як із віком, анатомо-фізіологічних особливостей

голосового апарату, емоційного і фізичного стану педагога, так і у процесі тренування.

Тембр голосу (фр. *tembre* — дзвіночок) – це індивідуальне природне забарвлення голосу. Тембр надає різного забарвлення звукам однієї і тієї ж висоти. Завдяки благозвучному та приємному тембру голосу комунікативний процес значно спрощується, наприклад: встановити перший контакт з аудиторією студентів. Тембр буває спонтанним (мимовільним) та креативним (спеціально сформованим). Такі характеристики проявляються у діяльності вчителя при різних ситуаціях і при різних психічних станах. Схвильований мовець під час своєї доповіді, як правило використовує спонтанний тембр, який характерний для непоставлених голосів. Спонтанний тембр надає можливість цілком правильно зіставити фізичний та емоційно-психологічний стан викладача. А креативний тембр навпаки притаманний сформованим та поставленим професійним голосам. Такий тип тембру передає тільки необхідні відтінки та фарби, які безпосередньо стосуються конкретного поставленого мовленнєвого завдання [51].

Висота, сила, тембр — міцно пов'язані один з одним, тому дуже важливо все відпрацьовувати в комплексі.

Також, крім педагогічного, можна відмітити інші професійні голоси, такі як: вокальний голос, командний голос, сценічний (акторський) голос, дикторський голос. Комплекс важливих якостей досить своєрідний для професій різного спрямування.

Благозвучність голосу характеризується чистотою звучання виключаючи небажані призвуки, наприклад хрипоти, гугнявості, сипіння тощо. На підсвідомому рівні студенти відмічають майстерність викладача надавати своєму голосу якісного звучання, який сприймається як риса інтелігентності, вимогливості, вихованості. Слід додати, що чітка дикція являється підґрунтям благозвучного голосу.

Коли потрібно сформувавши впевнену наполегливість промовця слід додати стійкість до звучання голосу. Це результат збереження загальної

рівноваги напруження і розслаблення в м'язах голосового апарату, правильності його координації. Усуваються такі голосові дефекти, як дрижання, раптове зникнення звучання, некеровані переходи з грудного в головний регістр.

Адаптивність голосу – властивість пристосовуватись до відповідної акустики, особливості приміщення, яке зумовлено величиною і формою, а також кількістю та способом розміщення аудиторії. Його використання можливе тільки за таких ознак голосу: обширний спектр тембрів, широкий висотний (мелодійний) діапазон, різноманітні градації гучності [51].

Гнучкість, рухливість (маневренність) голосу — це властивість голосу, яка може швидко і невимушено переключати й змішувати регістри за вольовим рішенням ритора. Здійснюється перехід з однієї висоти на іншу, з голосногоз вучання на тихе, з одного тембру на інший, від м'якої атаки до твердої або придихової.

Сугестивність (від лат. «suggestio» — навчаю, навіую) — властивість голосу захоплювати і впливати на емоції учнів незважаючи на зміст вимовлених слів. В концепції А. О. Князькова з техніки мовлення зазначено: «Сутність сугестивності голосу полягає у тому, що мовець за допомогою деяких нюансів тембру апелює до слухача, опановуючи його увагою, викликає в ньому співпереживання і стимулює поведінкові реакції, минаючи аналітичну сферу свідомості, послаблюючи критичне ставлення до мовця і до змісту мовлення».

Розрізняють три рівні сугестивності голосу:

- перший рівень це властивість голосу виділятися з безліч інших та привертати до себе увагу. Слухач мимоволі звертає на нього увагу і зміст мовлення краще проникає в його свідомість.
- сугестивність голосу другого рівня характеризується в емоційній силі. Голос оратора викликає певні переживання, налаштовує емоції слухачів на хвилю своїх переживань та спрямовує їх на розумову діяльність.

- третій рівень сугестивності впливає на поведінкову реакцію слухачів, яка проявляється в певній дії або, навпаки, спонукає її припинення.

Витривалість (невтомність) — висока працездатність голосового апарату. Така якість професійного голосу дозволяє витримувати тривале мовленнєве навантаження на зв'язки уникаючи негативні фізіологічні наслідки і навпаки зберегти тембральні, динамічні і висотні параметри. Вона обумовлена природними особливостями організму, віком, акустичними умовами та ін.

Отже, завдяки сформованості голосу мовленнєвий апарат набуває здатності витримувати значне голосове навантаження і віддавати максимум голосової енергії при мінімальній витраті сил [51].

Розглянемо наступний елемент техніки мовлення – дикцію. Дикція (від лат. *dictio* — вимова) це чітка вимова кожного голосного і приголосного звуків окремо, а також слів і речень у цілому. Терміни артикуляція і дикція не є тотожними поняттями. Дикція містить у собі артикуляцію, нормативність вимови, наголошення та підпорядковується законам орфоєпії. Поставлена дикція залежить від правильної роботи артикуляції.

Артикуляція бере участь в процесі вимови звуку і є результатом рухливості всіх органів. Вони розподіляються на активні (щелепи, язик, губи) та пасивні – (альвеоли, тверде і м'яке піднебіння).

Слід зауважити, що артикуляційні рухи кожного органа мають свою властивість в творенні звуків. Помітну роль в процесі артикуляції виконує нижня щелепа. Обсяг ротової порожнини збільшується, внаслідок опускання нижньої щелепи з язиком, а це призводить до чіткості вимови звуків та кращого резонування звуку. Крізь «зціплені зуби» можна видалити неприємний ефект говоріння.

М'яке піднебіння відкриває або закриває прохід з ротової порожнини в носову. При звичному вільному диханні положення м'якого піднебіння — опущене. Тільки протягом артикуляційних процесів воно піднімається і закриває прохід у носову порожнину для всіх звуків, крім [н], [н'], [м].

Але звернемо увагу, що в українській мові, відкритий прохід в носову порожнину здійснюють приголосні [н], [н'], [м]. Порушення технологій підняття й опущення м'якого піднебіння призводить до різного виду гугнявості.

Рухливість губ залежить від вправності м'язів. Нижня губа опускається значно швидше, ніж піднімається, тому нерідко з'являється в'ялість губної артикуляції. А форма і положення язика змінює артикуляцію більшості звуків мовлення.

М'язи язика відносяться до так званих «вправних» м'язів, які утворюють велику різноманітність рухів. Кінчик язика може артикулювати в автономному режимі. Наприклад, при артикуляції звука [р], режим руху кінчика язика особливо помітний. У такому положенні з'являються коливання, викликані зміною напрямку струменя повітря в щілині між кінчиком язика і твердим піднебінням.

На верхньому кінці трахеї розміщена гортань. Вона утворена кількома хрящами і м'язами. В гортані людини, відбуваються механічні й аеродинамічні процеси, які є найбільш складними в мовленнєвому апараті.

Кожна мова має свою систему артикуляції, свій спосіб членороздільного вимовляння звуків. Таким чином зрозуміло, що одна й та сама літера в різних мовах має різне звучання, наприклад звук [і] має різну артикуляцію, отже й різне звучання в різних мовах світу [51].

Дослідник Ю. П. Єлісовенко зазначає, що на якість артикуляції впливає фонетична система мови, її типове положення рухливих частин мовленнєвого апарату, емоційна забарвленість мовлення та багато інших чинників. Наприклад, вимова голосних і приголосних звуків в українській мові схиляється до вертикальної артикуляції, яка утворюється шляхом округлення, перш за все, голосних звуків. Вони всі наближені до «кола» (звук [о]) за положенням губів.

Насправді, кожній людині притаманна певна манера вимови слів, яка в свою чергу характерна певним темпом мовлення, подовженням чи редукацією

звуків, складів тощо. Така манера вимовляти слова пов'язана з відтворенням специфічної ритмічної структури слова та з особливими модифікаціями інтонації, а не тільки з характером артикуляції.

Наступний важливий компонент техніки мовлення це правильність орфоепічного мовлення. Мова як звукова форма пов'язана насамперед з фонетичними та орфоепічними (вимовними) нормами.

Правильне вживання звуків мови, подовження, уподібнення, зокрема врахування правил чергування голосних і приголосних у словах, є фонетичними нормами. Прикладами цього можуть стати: спокій — спокою; лебідь — лебедя (а не лебідя), камінь — каменя (-ю); село — сіл (а не сел); Київ — Києва (а не Київа); знання, весілля, стінний (а не знаня, весіля, стінний); бік — бічний — на боці (і на боку), порох — порошина — у поросі (а не в пороху); радити — раджу (а не ражу і не радю); сидіти — сиджу (а не сижучу і не сидю), їздити — їж-джу; возити — вожу; косити — кошу; летіти — лечу. В літературній українській мові лежать відповідні фонетичні закономірності, які виявляються так:

1. Ненаголошені [є] та [и] у вимові зближуються і вимовляються як [e^н], або як [и^є]: [ве^нсна́], [сте^н~ пови́], [жи^єв'е́], [ви^єшневи́].

2. Ненаголошений [о] здебільшого промовляється чітко [водá], [молоко́], [голова́], [додóму]. Лише в деяких словах перед складом з наголошеним [у] він наближається у вимові до [у]: [зо^узу́л'а], [лупу́х], [ко^ужу́х].

3. Дзвінкі приголосні перед глухими та в кінці слів вимовляються дзвінко [кніжка], [ка́зка], [ду́б], [н'іж]. Лише приголосний [г] вимовляється глухо: [во́хко], [ле́хко], [к'іхт'і], орф. вогко, легко, кігті.

4. Приголосний [р] вимовляється твердо в кінці складу і в кінці слова: [з'в'і́р], [кома́р], [л' і́кар], [харк'і́ў], [пов'і́рте].

На початку складу [р] буває м'яким: [р'асні́], [бур'а́к], [чотир'о́х], [говор'у́].

5. Шиплячі приголосні вимовляються твердо: [н'і́ч], [н'і́ж], [товáри'є́ш], [д'і́ўча́та], [ру́чка], [біжа́т'], [кри'є́чат'].

6. Звуки [дж], [дз] вимовляються зливо: [д̂же^ире^ило̂], [хо̂д̂жу̂], [д̂зв'і̂н], [д̂зкркало], [кукуру̂дза].

7. Приголосний [ц'] у кінці слів вимовляється м'яко: [хлóпе^иц'], [с'т'і́лéc'], [с'в'і́тлі́ц'а]; тверда вимова [ц] буває лише в словах іншомовного походження та деяких вигуках: [шпрі́ц], [пала́ц], [пайа́ц], [ба́ц], [кля́ц].

8. У небагатьох словах, переважно іншомовного походження, вживається проривний звук [г]: [га́нок], [гн'і́т], [гу̂дзи^к], [ге̂ д̂з'], [д̂зі́га].

9. Перед голосним [е] всі приголосні вимовляються твердо: сту [де]нти, лі[те]ратура, ін[женер], [те]ма.

10. Приголосний [в] не оглушується і не переходить у [ф]. Після голосних, у кінці складів і перед приголосними та у кінці слова вимовляється, як [ў] нескладотворче: [бу̂ў], [да̂ўно], [шо̂ўк], [в'і̂ўто́рок] [51].

Інтонація – складне структурне утворення, яке є основним засобом членування мови на фрази і фраз на синтагми (група суміжних слів, об'єднаних за змістом та інтонаційно).

Інтонацію творять ритміко - мелодійні засоби: розподіл пауз; зміна гучності і темпу вимови; модуляція; висота голосу. Інтонація виконує важливі функції: логічні і граматичні, образні, емоційні, стилістичні, естетичні. За допомогою інтонації у потоці мовлення ми можемо розрізнити речення розповідного, питального, окличного характеру та передавати найтонші синтаксичні відношення всередині речень. Зокрема в живому спілкуванні інтонація концентрує в собі “підтекст”, що визначається конкретною ситуацією розмови, емоційно — вольовим змістом мовлення.

Наприклад, знайомий всім вислів «стратити не можна помилувати». Його смислове навантаження може змінюватися навіть на протилежне завдяки різній інтонації. Вона дає змогу оратору свідомо та розумно урізноманітнювати свої виражальні засоби усної мови, передавати тонкі семантичні та емоційні відтінки думки, створювати своєрідну “музику” усного мовлення. Невиправдані інтонації позбавляють живе слово сили, які є знаряддям інтелектуального, емоційного та вольового впливу на слухача [50].

Розглянемо правила використання логічного наголосу, як складника інтонації. Наголос використовується свідомо для виділення певного слова, яке оратор вважає найважливішим.

Основні з них такі: 1) Правило другого місця. Логічним центром є наголос, який ставиться наприкінці відрізка тексту. 2) Порушення звичайного порядку слів. Логічний наголос вказує на слово, яке стоїть не на звичному місці (наприклад: «Люблю батьківщину я»); 3) Правило нового поняття. Якщо в тексті згадується явище, особа чи предмет, що мають зв'язок з подальшим викладом матеріалу, то на слова, що їх визначають, падає логічний наголос (яскравим прикладом цього може бути вірш «Дім, який збудував Джек» С. Маршака, в якому наголосом виділяється кожне нове поняття); 4) Правило протиставлення. Якщо в тексті є протиставлення (явне чи приховане), то наголошуються ті слова, якими позначаються ці протиставлення (наприклад: «Маленька штучка червінчик, а ціна велика»); 5) Правило порівняння. Якщо думка, яка виражена у фразі, побудована на порівнянні, то логічним наголосом виділяються слова, позначення того, з чим порівнюється; 6) Правило зіставлення. Протиставлення і порівняння — часткові випадки більш загального явища — зіставлення яких ось предметів, понять, явищ, дій або за контрастом, або за схожістю (подібністю). Але можливі зіставлення у чистому вигляді, без підпорядкування, на рівних правах. У таких зіставленнях наголосом виділяються слова, що позначають предмети і явища, які зіставляються; 7) Правило єдиного поняття. Логічним наголосом виділяється лише останнє слово, якщо в тексті зустрічається група слів, які означають нерозривні елементи будь-якого одного поняття, предмета чи образу (наприклад: «Виставка передового досвіду»); 8) а) займенники інтонаційно не виділяються (крім випадків, коли в них полягає основний сенс); б) з наголосу випадає те слово, яке стоїть перед сформованим головним; в) виокремлюються всі розділові знаки. Щодо розділових знаків, то вони можуть бути різні за темпом і різні за висотою тону (зміна діапазону) [58].

Словесний наголос — це виділення за допомогою артикуляційних засобів мови одного із складів слова (віпадок, нена́висть, фахові́й). У реченні на кожне слово ставиться свій наголос. Наприклад (На ву́лиці стої́ть холо́дна погóда). Цьому реченню властиві чотири словесні наголоси. Прийменник, який знаходиться поряд зі словом складає єдине фонетичне ціле [51].

Логіко – інтонаційний аналіз промови занотовується через мовні ноти. Мовні ноти – це графічне зображення голосової, інтонаційної мелодії промови.

Розглянемо такі мовні ноти:

- 1) v — пауза;
- 2) vvv (vv)— велика пауза;
- 3) f (від forte) — гучно (голосно);
- 4) fff (ff) — дуже гучно (дуже голосно);
- 5) p (від piano) — тихо;
- 6) ppp (pp) — дуже тихо;
- 7) r (rit) від riterdando— уповільнення, загальмування темпу;
- 8) a (acc) від accelerando — прискорення темпу;
- 9) початок з високого тону в діапазоні;
- 10) початок з низького тону в діапазоні;
- 11) ___ головна думка, ударне слово;
- 12) ■ другорядна думка

Темп – швидкість вимови усного мовлення (звуків, складів, слів). Дане поняття концентрує в собі: 1) швидкість мовлення загалом; 2) час звучання окремих слів; 3) інтервали і довжину пауз. Темп передачі інформації не повинен бути механічним або випадковим. Він буває повільний, уповільнений, середній, пришвидшений, швидкий [58].

В уповільненому темпі педагог виділяє важливу думку, які переважно вимовляються розмежовано й чітко для слухача. Прискорене мовлення є другорядне, тому вставні конструкції вимовляються швидше, ніж усе речення.

Різного темпу вимагають різні стилі й жанри мовлення. Темп визначається кількістю одиниць мовлення (складів, слів) за секунду чи

хвилину. Вважається, що мовлення надто повільне, якщо швидкість мовлення менша, ніж 100 слів за одну хвилину. Також, не слід виходити за межі 150 слів за хвилину. У взаємодії зі студентом педагогу слід вимовляти не більше 130 слів на хвилину [56]. З темпом педагогічного мовлення пов'язане раціональне використання пауз.

Пауза – це тимчасова зупинка у мовленні. Виділяють три види пауз за тривалістю: короткі, середні й довгі. Розрізняють декілька типів пауз залежно від виголошення промови: 1) Фізіологічна пауза - виникає за потреби зробити вдих. 2) Граматична пауза - використовується для граматичного впорядкування тексту. 3) Логічна пауза - впливає на зміст та логіку промови. 4) Психологічна пауза – розкриває емоційну інтерпретацію тексту та психологічне навантаження думки. Ця пауза пов'язана із підтекстом виступу [58].

Мовленнєвий слух – це здатність сприймати і відтворювати усне мовлення, всі його фонологічні засоби. Лінгвіст С. П. Іванов виокремлює основні компоненти мовленнєвого слуху: 1) фізичний слух - сприймати людиною звукове мовлення у різних діапазонах гучності; 2) фонематичний або фонемний слух характеризується здатністю розрізняти і відтворювати всі звуки мовлення у відповідності до фонетичної системи даної мови; 3) здатність відчувати і відтворювати у мовленні мелодіку, тон або темброве забарвлення; 4) відчуття ритму та темпу мовлення [51,с108].

Отже, техніка мовлення становить живий процес вияву ораторських здібностей та здатна посилити ці здібності чи зменшити. Коли педагог виховує свою техніку мовлення, він фактично піклується про збереження реального статусу промовця. Ця техніка є системним явищем та індивідуальні прогалини у вимові мовця пожуть бути подолані.

Нині є важливим вміти ділитися своїми поглядами та ідеями, а не тільки критично сприймати та опрацьовувати інформацію. Сучасний світ потребує від успішної особистості здатності до співпраці, взаєморозуміння, комунікації тощо.

В загальному визначенні поняття «комунікація» визначається як контакт будь-яких об'єктів матеріального та духовного світів. А може розумітися як спілкування в суб'єкт-суб'єктній взаємодії [54, с. 45].

В рамках нашого дослідження цікавим є дослідження, що було проведене у Стенфордській школі бізнесу. Сучасні фахівці провели дослідження щодо діяльності студентів після закінчення навчання. Виявилось, що саме красномовство, технічне володіння своїм словом, виокремлює успішних випускників від решти інших у своїй професійній діяльності [61]. Тому формування мовленнєвої культури є важливим аспектом вищої освіти задля ефективної професійної діяльності та особистісного зростання.

Вища школа як соціальний інститут покликана надати студентам міцні наукові знання, напрацювати навички та вміння застосовувати їх на практиці і в подальшому житті.

Заклади вищої освіти України потребують реального втілення риторичної освіти, її теоретичних засаді законів. Формування професійно орієнтованої риторики, зокрема педагогічна, юридична, дипломатична, військова, торговельна тощо, має стати предметом широких наукових досліджень. Потреба забезпечення підготовленості культури та техніки мовлення майбутніх спеціалістів різного профілю зумовлює відновлення статусу риторики як до найвищого рівня комунікації. Володіння мистецтвом гарного спілкування, переконливої комунікації, впливу на аудиторію або конкретну особистість, вираження своєї думки потрібно усім керівникам.

Риторична підготовка розвиває низку особистісно-ділових якостей, зокрема культуру мислення та мовлення, культуру поведінки, тобто те, що потрібно сучасній людині для досягнення успіху як у професійному плані, і в особистому житті [69, с.178]. Тому майстерність оперативної та виразної усної комунікації становить основу професіоналізму фахівців нової генерації [37, с. 183].

Проаналізуємо проблему риторичного уміння особистості педагога в порівняльно-історичному контексті. Протягом часу поняття «риторика» не

мало одноголосного визначення та пояснення. Наукові діячі окреслюють три етапи формування риторики: античний, середньовічний і сучасний [17, с. 12].

Видатні представники філософської думки стародавнього світу (Давніх Греції та Риму) започаткували закони риторики які дійшли до нашого часу. В античні часи Арістотель, Платон, Сократ, визначали риторикку як мистецтво впливу на волю і розум громадян засобами слова. Згадаємо відомі афоризми Сократа: "Заговори, щоб я тебе побачив", "У суперечці народжується істина", "Я знаю, що нічого не знаю".

У Стародавньому Римі такі мислителі як, Цицерон, Квінтіліан, трактують риторикку як мистецтво красномовства. Для того часу була характерна риса «прикрашенню» думок. Однак, якщо звертатись до сучасних науковців такі як, Л. Введенська, Р. Барт, Т. Ладиженська, Ю. Рождественський, Л. Павлова, Г. Сагач, П. Сопер розкривають її як один із специфічних видів людської діяльності [36, с. 7].

У суспільному, політичному та культурному житті проблема взаємозв'язку риторики й ідеології порушують багато дослідників у світі [70, 71, 72, 73]. Риторика бере свій початок з глибоких часів, заснування риторики пов'язується з греко-римською цивілізацією [70, с. 8].

Вчення Арістотеля визначає риторикку як мистецтво переконання аудиторії. В майстерність переконання закладається моральна частинка: не варто переконувати людей робити те, що не відповідає їхнім принципам. Його бачення все ще залишається значимим осередком сучасної теорії аргументації [71, с. 8].

У середньовічні часи риторика була надбанням християнської церкви, розвивалося мистецтво проповіді. Ораторське мистецтво існувало та поширювалося на церковних кафедрах, в університетах та судах. Політичного красномовства у цей період майже не було.

В освітньому процесі риторика разом із діалектикою та граматиною займала центральну частину навчального плану. За часів ранньої християнської доби в давньоруських пам'ятках «Ізборникі Святослава»

написані деякі твердження з риторики. Відомим представником ораторського мистецтва того часу був Іоанн Златоуст. Також слід відмітити постать Іларіона і К. Туровського. Видатні українські ритори як Л.Баранович, І. Галятовський, В. Домбровський, Г. Кониський, Д. Туптало, Ф.Прокопович, С.Яворський та ін., внесли вклад в зміну української проповіді в літературний жанр та надали відчутний стимул до розвитку теорії мовного стилю. Перший курс з риторики українською мовою видав І. Галятовський у середині XVII ст. [64, с. 5–51].

Риторика – класична наука про ораторське мистецтво і красномовство. Виокремлюють три стилі ораторського мистецтва – високий, середній і низький, які набули розвитку у Києво-Могилянській колегії [35, с. 496].

В освітній галузі європейських країні США навчання риторики відновилося в кінці 50-х рр. XX століття. Слід відмітити таких теоретиків як К. Берк, Г. Джонстоун, М. Маклуен, Х. Перельман та І. Річардс, які вивчають сучасну риторику. З виникненням нових риторичних шкіл (американської, японської, російської та української) можна описати стан та розвиток сучасного етапу .

Науковці зацікавлені проблемою комунікативних та риторичних умінь спеціалістів , а також риторичної освіти, культури та майстерності [28, с.28]. Кожен ритор повинен знати і дотримуватися основних умов класичної риторики розроблені Арістотелем. До «риторичного трикутника» належать: логос, етос і патос. «Логос як основна категорія класичної риторики, покликаний був воедино представляти думку і слово, що практично означало: слово має зміст, думку, воно має йти від розуму й апелювати до нього». «Як одна з основних категорій класичної риторики етос визначав зразкову суспільну й особисту морально-етичну поведінку оратора, інакше промовець не зможе переконувати інших і впливати на них. Власне, без етосу (морального кодексу) риторика самознищується, перетворюється не в істину думок і почуттів, а в самообман». Патос або пафос як основна категорія класичної риторики проявляється через почуття, емоційність, вольову

промову риторика для отримання зворотнього зв'язку – переживання, захоплення, тощо [39, с.311].

Як стверджують О. Гойхман, Д.Александров, Г.Меш, Ю.Рожественський, О.Мурашов, Т. Хазагеров, Л.Ширі риторика розкривається з наукової точки зору і з боку мистецтва.

Як зазначає Д. Александров, «риторика містить в собі ознаки науки, бо в ній є точно виписані правила, яких повинен дотримуватися кожен, хто хотів би оволодіти її азами. Але в риториці зосереджені й основи справжнього мистецтва, тому що ніякі правила не можуть гарантувати успішних результатів для кожного починаючого оратора» [36, с. 21].

Закономірність продуктивної риторичної діяльності та теоретичні основи риторики як науки ґрунтовно доказали багато вчених: С. Абрамович, Н. Бабич, В. Вандишев, О. Волков, Н. Голуб, О. Гончарова, Л. Грицаєнко, З. Куньч, Х. Леммерман, Л. Мацько, О. Мацько, М. Микитюк, В. Молдован, Г. Сагач, О. Симакова, Г. Онуфрієнко, М. Пентиліук, Л. Прокопчук, О. Романовський, О. Щербакова, М. Чікарькова та ін.

Проблема важливості та значення риторики в новітній науці й суспільстві у цілому опрацьовували у своїх роботах такі дослідники: К. Гайдукевич, Л. Ткаченко; О. Горошкіна, В. Лавренюк, О. Переломова, Н. Середа.

Все більше в науковому просторі стверджують про необхідність риторичної майстерності для реалізації лідерства, прикладами цього можуть стати Н. Середа, який звертає таку увагу задля успішного публічного виступу бізнес-лідерів, О. Гузар вказує на риторичні принципи комунікативного лідерства керівників освітніх закладів, а Т. Симоненко – на практичній риториці лідера.

Значна кількість науковців приділяють увагу риторичній культурі викладачів у своїх дослідженнях: Д. Будянський, В. Герман, О. Гомонюк, О. Залюбівська, В. Тарасова. Сьогодні все більше учені проводять свої експерименти на дослідження особливостей професійно орієнтованої

риторики і риторичної підготовки, а спеціалісти різних галузей з ініціативою їх впроваджують у процесі професійної освіти.

Теоретичне підтвердження загальних правил, законів і принципів риторичної діяльності до особливих умов риторичної підготовки фахівців – призначення професійно - орієнтованої риторики.

Звернемося до зарубіжних риторів, які займалися розробкою ораторського мистецтва та виклали їх в своїх роботах: К. Андерсона, С. Брауна, К. Бредемайера, Г. Вилсона, К. Галло, Е. Кунке, М. Макдональда, К. Макклафлина, А. Піза, Б. Піз, Д. Роума, К. Сміта, П. Сопера, І. Томана, К. Феррацці, С. Фосс, К. Фосс, Р. Чалдіні, С. Шипунова, О. Ютковіца, зокрема енциклопедії з риторики, Т. Енос та Т. Слоуна. Праці вищесказаних авторів пов'язує теорія, історія та практика з акцентом на публічні виступи, розкриваються основні терміни, поняття (оратор, жанри, стиль та аудиторія) висвітлюють риторику як уміння переконання у публічному мовленні та спілкуванні. Відомі вітчизняні ритори-практики: О. Кушнір, М. Лівін, М. Овчаров, І. Ризов, А. Степура.

Такі практичні видання авторів збагачують риторичні засади, її місце та розуміння в сучасному світі, адаптацію до випробувань і потреб суспільства, представляють інтерактивні методи розвитку ораторської майстерності, а також надають матеріал для вивчення риторики у ЗВО, трансформуючи ідеї, досвід і практичні підходи неформальної освіти.

Риторика, як наука, має свою історію, злети, періоди падіння та відродження. Але загалом риторика переживає відродження, оскільки є серцевиною становлення демократії. Уміння публічного виступу зростає на попит і надалі будуть цінуватися ще більше, а промови або вирази видатних людей свого часу цитуються до сьогодні [28, с.34].

Здобуваючи знання з риторики майбутній фахівець поглиблює та розширює свій кругозір, спонукає до активної мисленнєвої та розумової діяльності, а також дає змогу пробудити творчий потенціал особистості. Функції риторики проявляються через такі положення: системність

(риторична формула складається із семи законів), інтегрованість (опирається на здобутки інших наук), комплексність (наука та мистецтво), прикладна спрямованість (використовується в практичній діяльності), універсальність (проявляється в усіх сферах суспільної діяльності), моральна зумовленість (розширює інтелектуальний і духовний світ особистості).

Лінгводидакти завдяки науковим працям довели, що мовно мовленнєва і лінгвістична компетенції є базовими при утворенні комунікативної компетенції, а риторична компетенція є її складовою, універсальною. Риторична компетенція трактується як сукупність знань і вмінь, що забезпечують ефективну комунікацію в міжособистісній, професійній та публічній сферах.

Заклади вищої освіти включають здобуття знань з риторики про мову й мовлення, основ класичної і сучасної риторики, з ціллю інформування, переконання, що зумовлює формування умінь і навичок генерувати тексти відповідно до мети, завдань та умов спілкування [3, с.3].

Проаналізувавши теоретичний аналіз праць можемо стверджувати, що риторика є одним із найдавніших навчальних предметів, але з приводу різних обставин не включена в багатьох освітніх програмах. Проблема формування риторичної майстерності та її роль у сьогоденні створювало прецедент до поступового включення предмету «Риторика» у сучасну освіту. Науковці реагуючи на такі зміни, охарактеризували цей процес риторизацією [30, с.121].

Риторизація це процес який «акумулює всю сукупність прикладних аспектів упровадження риторичних знань в освітній процес» та «передбачає реалізацію риторичних смислів (риторичні знання, риторична діяльність, категорії, канони риторики – етос, пафос, логос, риторична ситуація, діалогізація, мовно-риторичні жанри тощо)» як вказує В. Ницета [42, с.210].

Для здобувачів багатьох спеціальностей, застосування риторичних засад знаходить рішення на низку поставлених освітніх настанов. Риторика як навчальна дисципліна складається з 4 складових [30, с. 121]: історія риторики, зміст якої становить (зародження та розвиток риторичного мистецтва в

стародавньому світі та в Україні); теорія риторики – риторичні закони, поняття, жанри і види, стратегії та тактики; практична риторика – використання набутих знань і розвиток риторичних умінь і навичок; техніка риторики – «зовнішня» та «внутрішня» техніки, яка створює її ефективне використання [34, с.16] Тільки комплексний підхід до вивчення історії, теорії, практики, техніки може гарантувати результативне володіння риторикою та підготовки майбутніх професіоналів до ораторської діяльності [33, с. 147]. Таким чином риторика – це складна наука, яка має зв'язок з певною кількістю гуманітарних дисциплін, а саме: логікою, педагогічною майстерністю, філософією, психологією тощо [35, с. 19].

Сьогодні навколишній світ та суспільство хоче бачити сучасну людину з креативним мисленням, яке виражається у творенні нових ідей, естетичного смаку та відчутті цілісності [17, с.16]. Протягом довгого часу ораторське мистецтво не розвивалося належним чином в українській освіті. Головною метою молодих людей у період стрімкої еволюції інформаційно-комунікаційних технологій – як діяти, не звертаючи уваги на мистецтво спілкування. У цьому зв'язку тільки одиниці університетів мали курс теоретичної риторики. Наприклад, замість цього в Сполучених Штатах Америки вивчається риторична підготовка в шкільній програмі [53].

У час комп'ютерних технологій науковці стверджують про неориторичний сплеск у суспільстві. В таких країнах як Японії, США та Європейського союзу відроджується володіння мистецтвом ораторської майстерності [68]. Сьогодні праця розвивається в межах вільного ринку та вимагає від людини продукувати власні думки, ідеї та аргументовано їх доводити. Тому в передових країнах заходу школи бізнесу ставлять формування комунікативної та риторичної компетентності на високий рівень [2].

В більшості країн створені риторичні організації, які вивчають риторичну та популяризують її. До них належать: Національна асоціація з вивчення комунікації (США), Центр вивчення риторики в суспільстві (США), Центр

досліджень у галузі риторики, філософії та історії ідей (Франція), Риторичне товариство Греції (Афіни), Риторичне товариство Європи (Данія), Інститут європейської риторики (Німеччина), а також інші дослідницькі, навчальні та культурно-освітні інституції (асоціації, організації, установи, товариства, наукові центри, групи) [14, с. 221-248].

В Україні також відмічається розвиток риторичної освіти та збільшення численності українських науковців-риторів. Дослідник О. Щербаков підкреслює, що в Україні заклади вищої освіти все частіше впроваджують навчальні курси з риторики. У вищій школі частіше зустрічаються такі дисципліни з риторики як: практична риторика ораторського мистецтва, основи красномовства, мистецтво слова, мистецтво презентації, мовленнєва комунікація, етика ділового спілкування, педагогічна риторика, стилістика української літературної мови, еристика (мистецтво полеміки), гомілетика (духовне красномовство), культура слова, культура і техніка усного фахового мовлення [14, с. 224].

Такий прояв інтересу у дослідників та педагогів спонукає до написання монографій, формуванню нових посібників з курсу риторики і навчальних підручників для закладів загальної та вищої освіти, появи авторських проєктів, цікавих публікацій, створення курсів і школи навчання ораторської майстерності .

Ораторська майстерність зростає у формальній та неформальній освіті. Саме в неформальних школах (курсах) вона набуває своєї популярності використовуючи новітні підходи, націлені на розвиток практичних умінь і навичок за допомогою інноваційних форм, методів і технологій навчання [30, с. 38].

Духовне та моральне зростання особистості це «пріоритетна мета всієї освітньої системи», але українські дослідники стурбовані негативним проявом глобалізації які можуть похитнути цей орієнтир [6]. Тому що молодь замість «живого» спілкування, все частіше обирає віртуальне в Інтернеті [14,с.89]. Реагуючи на такі зміни вчені вводять нові поняття: риторика інтерактивного

спілкування – мистецтво спілкування та обміну повідомленнями в режимі реального часу шляхом передавання голосу, відеозображення чи тексту через мережу Інтернет. Риторика Інтернету містить широкий вибір спілкування у мережі (електронна пошта, чати, онлайн-діалоги, сайти, форуми, сайти, блоги, форуми, подкасти тощо). Некомерційний фонд в США під назвою TED (англ. Technology Entertainment Design) займається організацією інтелектуальних конференцій [38]. Зокрема, основи публічного виступу Ted-Ed Clubs включені в американську шкільну програму [77], а також сайт для завантаження власних виступів Open TED [76]. Це ефективний засіб для формування навичок публічного виступу та презентацій.

Ми вважаємо, що в Україні також необхідно створювати інформаційні платформи з метою формування риторичної техніки та поширювати шкільну та університетську риторичну освіти згідно з розвитком технологічних новацій.

Запити суспільства сприяють до поступового включення курсу з практичної риторики в загальну середню освіту, але в шкільній риторичній такій обов'язковий навчальний предмет відсутній і достатньої методологічної підтримки не має [42, с.80].

Для покращення риторичної освіти в українських ЗВО дослідники виокремлюють такі організаційно-педагогічні завдання: започаткування національної школи риторики; застосування інноваційних технологій, новітніх теоретичних і практичних робіт з ораторської майстерності для модернізації змісту риторики; включення обов'язкової дисципліни риторики для студентів різних спеціальностей(педагогіка, юриспруденція, психологія, міжнародні зв'язки тощо) у закладах вищої освіти; збагачення і покращення якості навчально-методичних і наукових робіт риторичного спрямування, залучення викладачів і науковців до вивчення та вирішення риторико-педагогічних проблем; розробка спеціального курсу (спецкурсу) для підвищення ораторської майстерності викладачів ЗВО; формування кафедр риторики у ЗВО; упровадження більш плідної співпраці із зарубіжними

вченими (опанування і використання міжнародного досвіду, публікації у зарубіжних виданнях, участь у міжнародних конференціях, форумах, семінарах); створення та використання спеціалізованих мультимедійних-технологій: інтернет-ресурси, відео курси, соціальні мережі, форуми, тощо; залучення студентів і викладачів до поза навчальної риторичної діяльності (публічні дебати, конкурси ораторів, читців, тощо), а також до різноманітних видів інформальної освіти; введення новітніх форм і методів покращення риторичної- майстерності (відкриті лекції, публічні виступи, майстер-класи, дебати, тренінги тощо) [10, с. 39-40].

Крім того, дослідники оперують терміном риторикознавча майстерність – цілісне, інтегративне поняття, що включає викладання риторикознавчих дисциплін (професійно орієнтованої риторики та загальної) у ЗВО України. Риторикознавча майстерність виконує ряд таких завдань: комунікативне, риторичне, педагогічне та фахове, мисленнєво-мовленнєве, культурознавче, світоглядне [67, с. 269-270].

Отже, риторична майстерність, яку ми висвітлюємо та розкриваємо разом з науковцями – це основний елемент професійної підготовки. Спеціалісти типу «людина – людина», здебільшого це стосується майбутніх педагогів, мають велику необхідність щодо формування риторичної компетентності [31, с.199]. У цілому риторичні знання та вміння відповідають за структуру комунікативних стратегій і ситуацій з естетичною домінантою та є компонентом загального комунікативного коду/субкоду [46].

1.3. Методики з риторичної підготовки в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів.

Відповідність до державних і міжнародних стандартів, вимог стейкхолдерів і очікування спільноти - все це потребує впровадження та комплексного підходу у ЗВО. Риторична підготовка майбутніх викладачів у ЗВО може модернізуватися та перейти на вищий рівень завдяки сучасним методикам і технологіям навчання, сформованості високоякісного контенту,

розробці та використанні ефективної методики формування риторичної компетентності. Вважаємо, що підготовка студентів з риторики має формуватися з урахуванням професійної діяльності. До питань з майстерності техніки мовлення вчителя звертаються такі сучасні науковці як Н. Волкова, І. Зязюн, А. Капська, Л. Мацько, А. Овчиннікова, Г. Сагач, О. Семенов, С. Абрамович, Д. Будянський та інші.

Отже, розглянемо методичні особливості риторичної підготовки майбутніх викладачів. Аналізуючи літературу, ми бачимо, що в науково-методичному просторі такі поняття як «технологія», «методика» та «метод» не мають єдиної інтерпретації. Інтерактивну взаємодію вчені відносять до технологій і до методів навчання. Інтерактивні методи навчання все активно використовуються в освітньому процесі та мають за мету взаємодію як студентів між собою так і звичайно студентів із педагогом [9, с 133]. Таке навчання спонукає до розвитку критичного мислення, навичок кооперації та колективного пошуку соціально чи професійно необхідних рішень, формування особистої компетентності у різних площинах, а також самостійний здобуток та конструювання знань.

Такий нетрадиційний підхід повністю відповідає завданням риторичного формування хоча і вимагає значного часу для підготовки [19, с 102]. Безперечно, сучасна вища школа має використовувати активні та інтерактивні методи. Ми вважаємо, що згідно з визначеними у ході дослідження етапами, процес формування риторичної компетентності майбутніх викладачів у ЗВО має містити: усвідомлення, розвиток, актуалізацію та реалізацію [54]. Спираючись на тему і мету кожного заняття слід використовувати та поєднувати різні види: тренінгові, кооперативні, колективні та професійно-ситуативні [23, с. 216].

Отже, розкриємо зазначені види та методи навчання. Почнемо з колективного навчання (етапу усвідомлення). Перш за все, на цьому етапі риторична підготовка спрямована на формування мотиваційно-ціннісного компоненту для розвитку професійної діяльності [30, с. 16]. Такий вид

навчання об'єднує всіх задля спільної мети і залучає до активного та творчого процесу кожного учасника [14, с. 513-514].

Слушно зауважити, що педагог для розвитку риторичних навичок може вибирати різноманітні форми діалогу (проведення дискусій обговорень занять-бесід, диспутів, тощо) і трансформуватися з ролі носія інформації на активного учасника комунікації. Продуктивне колективне навчання та взаємний зв'язок зі студентами можливо досягти саме за допомогою діалогічної форми. Робота у групах в сприятливому кліматі дає можливість спілкуватись, розвинути особистий комплекс риторичних умінь і навичок, виражати свої ідеї та уміти їх обґрунтувати без надмірного хвилювання [35].

Окреслимо основні інтерактивні методи зростання риторичної майстерності в рамках колективного навчання у ЗВО: «незакінчені речення», «мозковий штурм», «навчаючи-вчуся», відкритий мікрофон» тощо. Також ми можемо виділити такі види дискусій (форум, ток-шоу, круглий стіл, дебати, виступи-імпровізації, колективне обговорення публічні виступів) тощо [17, с. 33].

Таким чином, ми можемо зазначити, що такий колективний вид навчання реалізує інтерактивну взаємодію риторичної підготовки майбутніх педагогів в освітньому процесі. У закладах вищої освіти навчання студентів не може функціонувати без співпраці або кооперації. Сьогодні все більше впроваджують інноваційні педагогічні методи, які містять кооперативне навчання (етап розвитку). Таке навчання має на увазі вирішення певної проблеми у групах за допомогою спілкування, співпраці на спільний результат, вираженню власної думки, зростанню творчого та інтелектуального потенціалу. Педагог розділяє академічну групу на невеликі підгрупи та видає настанови.

Слушно зауважити, що робота в групах повинна будуватися на основі гуманізму, інтересу до навчання та співпраці, яка не припускає змагання.

До основних методів кооперативного навчання відносять: «коло ідей», «навчання в команді», «круглий стіл», «проектні методи» тощо.

Риторична підготовка з урахуванням кооперативного навчання дає можливість сформувати у студентів: уміння аргументувати свої ідеї, доводити їх і переконувати в їхній- значимості; уміння координувати свої дії та узгоджувати їх із думкою партнерів; вміння слухати і поважати погляди або думку інших; здатність уникати суперечок і виникнення конфліктних ситуацій; навички аналізувати свою діяльність і діяльність своїх партнерів; спроможність доносити свої думки швидко, зрозуміло, доступно; уміння вислухати і почути аргументи своїх колег і в разі потреби- змінити свою думку; здатність працювати на реалізацію групових цілей; спроможність створювати атмосферу творчого, креативного спілкування [8, с. 139 -143].

Отже, використання кооперативного навчання з риторики допомагає розвинути навички спілкування та формуванню риторичної особистості, яка володіє високою мисленнево - мовленнєвою активністю.

Тренінгове навчання. Такий метод передбачає актуалізацію і характеризує формування функціонально-діяльнісного компоненту риторичної компетентності, актуалізацію набутих знань на практиці. Тренінг є продуктивним методом навчання, який дозволяє втілити набуті знання на практиці через проведення різноманітних вправ. Тренінгове навчання є характерним для майбутніх педагогів у професійній підготовці та немаловажним для формування риторичної майстерності. Слід додати, що зараз такий метод навчання активно впроваджується у професійну підготовку фахівців різних спеціальностей ЗВО.

Професійно-ситуативне навчання (реалізація). На наш погляд можливе інтегрування риторичної й професійної майстерності , що насамперед є важливим аспектом реалізації набутих знань, умінь і навичок відповідно до професійної адаптації структури формування риторичної підготовки.

Формування риторичних знань і умінь є послідовним процесом, що передбачає безпосередню участь студентів у навчально-риторичній діяльності та навчання професійно-педагогічної спрямованості, будь-яка система вищої освіти має первинну мету забезпечувати високий професіоналізм своїх

випускників усіх спеціальностей без винятку, тому маємо зазначити, що дисципліни всіх блоків навчального плану є чітко професійно зорієнтованими.

Відомо, що у педагогічній науці ситуативне навчання використовується на практиці та розглядається як занурення студентів у певну ситуацію, де самі учасники шукають практичне застосування своїх знань, тобто те що вони знають теоретично – вони втілюють насправді [32]. Акцентуючи увагу на формуванні риторичної підготовки майбутніх викладачів відповідно до професійного спрямування кожного, ми можемо запропонувати застосовувати професійно – ситуативне навчання, що в свою чергу занурює студентів у проблемний контекст професійного-спілкування, завдяки чому набуті раніше знання застосовуються на практиці й одночасно розвиваються професійно-риторичні навички.

Завдяки досвіду використання елементів ситуативного навчання, розуміємо, що таке навчання є цінним своєю новизною незвичності та привабливістю для студентів, адже вміщує в собі: формування навичок прийняття рішень, самостійності й ініціативності, розвиток системного мислення, вмінь оброблювати інформацію, готовності до змін і гнучкості прийняття рішень, здібностей комунікації. До цього слід додати широкий функціонал ситуаційних завдань, таких як: тренувальні, навчальні, аналітичні, дослідницькі, прогностичні.

Для формування професійно значущої риторичної підготовки необхідно моделювати на заняттях із риторики ситуації відповідно до діяльності майбутніх педагогів, розподіляти ролі та відтворювати проблемні завдання на занятті: деталі (чинники, обставини) педагогічного консультування, роботи зі студентами та роботи в надзвичайних ситуаціях, тощо.

Використовуючи такий метод на заняттях допомагає студентам зрозуміти важливість розвитку професійного спілкування та його особливості моделювання професійних ситуацій, де розкриваються питання з діяльності у різноманітних проблемних ситуаціях. Обов'язково пропонуємо обговорення змодельованої ситуації, бо рефлексія дає змогу зрозуміти проблему та

визначити складні моменти у спілкуванні та зрозуміти, які прийоми навички необхідно допрацювати.

Професійно-ситуативне навчання в риторичній підготовці майбутніх педагогів передбачає, що педагоги професійно засвоюють методи ділової гри, професійної гри, розв'язування ситуативних професійних завдань, опрацювання кейс методів, моделювання професійних ситуацій тощо.

Методом професійно-ситуативного навчання в контексті риторики також є дискусія професійного спрямування, виступи-імпровізації, публічні виступи на професійну тематику та їх колективне обговорення тощо. Необхідним для студентів є проведення елементів педагогічних тренінгів, повідомлення, доповіді, публічні виступи, захист індивідуальної роботи за тими темами які обирають, або пропонуються менторами з висвітленням різноманітних проблем із педагогіки .

Технологія щодо залучення студентів до різноманітних форм комунікації на загально-університетському рівні не одноразово доводить ефективність удосконалення ораторського вміння і наочно демонструє якість активної участі в студентських конференціях, дебатах, тренінгах, творчих конкурсах тощо.

Ми вважаємо, що проблема підвищення зацікавленості та мотивації студентів до розвитку риторичної техніки, щодо формування професіоналізму вирішується за допомогою професійно-ситуативного навчання риторики. Це сприяє розвитку уяви, критичного мислення, імпровізації мовлення та здатності ухвалювати рішення інтегрованому розвитку риторичних і професійних умінь і навичок. Майбутній викладач матиме можливість зануритись у мовне середовище і фахові функції та виробити риторичну модель поведінки у певній професійній ситуації, а також при необхідності подолати невпевненість та психологічний бар'єр професійного спілкування.

До вище сказаного можна додати, що у контексті риторичної підготовки майбутні педагогів за допомогою професійно-ситуативного навчання

розширюють і вдосконалюють природні або набуті риторичні навички та адаптують їх до різних обставин і функцій подальшої професійної діяльності.

Дослідження вчених у сфері формування риторичної підготовки [124], [216], [274] рекомендують впроваджувати педагогічні технології в процесі здобуття освітнього рівня з метою формування умінь і майстерності з риторики. Також зазначають, що дані уміння і обізнаність позитивно впливають на весь процес навчання, оскільки сприяють підвищенню якості комунікації, налагодженню позитивної суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, що є основою особистісно - орієнтованого навчання [274, с. 21].

На сьогодні освітні вищі заклади прагнуть максимально впроваджувати особистісно-орієнтований підхід. З урахуванням цього, інноваційні технології умовно можна поділити на такі групи: особистісно-орієнтовані; когнітивно –орієнтовані; діяльнісно -орієнтовані [93;].

Необхідно також наголосити на особливостях використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для підготовки майбутніх педагогів з риторики у закладах вищої освіти. На сьогоднішній день ІКТ активно інтегрується в освітній процес, особливо за кордоном в таких країнах як США, Європа та Азія. У цьому зв'язку є відмінність традиційної суб'єкт-суб'єктної взаємодії та сучасної моделі, в основі сучасного навчання лежать три рівноцінні й активні суб'єкти: викладач, студент та інформаційне-комунікаційне освітнє середовище (інтернет) [23, 25].

Як пише Т. Я. Канівіцька, сьогодні не достатньо здобувати знання з риторики використовуючи лише методи попереднього століття, тому що інтернет надає великі переваги для результативного формування риторичної підготовки майбутніх професіоналів. Таким чином ІКТ також відкривають значні можливості для гуманітарної освіти. Низка вчених досліджують розвиток та апробацію ІКТ у навчальному процесі, а саме В. Биков, Р. Гуревич, М. Жалдак, М. Кадемія, А. Литвин, Г. Селевко та ін. Написана велика кількість досліджень по питанню ІКТ у формуванні риторичних знань і умінь, наприклад В. Нищита розкриває проєктний

підхід у риторичі, а О. Залюбівська особливості впровадження та застосування дистанційних навчальних технологій у викладанні риторичи [30].

Дослідниця Т. Я. Канівіцька підкреслює, що освітній процес став значно різноманітнішим та активнішим завдяки впровадженню та використанню інформаційно-комунікаційних технологій, а новітні технології розширюють можливості отримання та передавання інформації, сприяють засвоєнню риторичних знань та ефективному розвитку риторичних умінь і навичок. До них відносяться медіа-технології (використання сучасних засобів мас-медіа, подкастів, блогів), мультимедійні системи (метод презентацій), відео технології, медіа Інтернет-ресурсів, різноманітні технології дистанційного та змішаного навчання тощо.

Використання мультимедійних систем, наприклад метод відео технологій, презентацій, сучасні медіа-технології (блоги, мас-медіа, подкасти), Інтернет-ресурси та різні види технологій дистанційного та змішаного навчання. За необхідності студенти можуть вільно доповнювати програму навчання використовуючи ІКТ, окрім основної інформації, що викладає педагог або планом програми навчання у ЗВО. Тобто привносити щось своє і навчати своїх сокурсників.

Частиною роботи студентів є публічні виступи, які поєднують всі ці види інформації. Їх задача полягає в навчанні опрацьовувати інформацію, набуттю навичок ефективно презентувати її виступаючи перед аудиторією, впливати і переконувати за допомогою візуалізації, що покращує сприйняття не тільки за допомогою слів. На думку А. Литвина основна мета інформаційно-комунікаційних технологій навчання це підготовка студентів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства, через те що ІКТ гарантують не тільки активне заохочення майбутнього педагога до пізнавального процесу, а й на відміну від

традиційних навчальних засобів, дають можливість керувати цим процесом [30].

Педагогічно-професійна діяльність передбачає проведення тренінгів, семінарів, виступів тощо, і таким чином вимагає від студентів- майбутніх викладачів сформованості презентаційних умінь та навичок. На думку дослідників задля формування умінь студентів розробляти презентації у процесі професійної підготовки, під час навчання необхідно враховувати особистісні особливості студентів, надавати їм інформацію щодо вимог і правил підготовки і проведення презентації, додати відвідування різноманітних презентацій фахівців-практиків та організувати заняття-презентації з їхньою активною участю. Таким чином з'явиться модель та досвід з практики як використовувати ті чи інші методи проектування презентацій.

Зауважимо, що в наш час Інтернет-ресурси є головним джерелом здобуття інформації, і цілком закономірним явищем є те, що студенти використовують доступ до мережі Інтернет у процесі пошуку та добору матеріалу для підготовки повідомлень, презентацій, публічного виступу або індивідуальної роботи з риторики. Тому слід зазначити, що студенти не завжди використовують якісну й достовірну інформацію, отже виникає необхідність викладача риторики аналізувати та опрацьовувати даний матеріал або ресурси [30].

Ефективний метод розвитку риторичних умінь сприяє аналізуванню іншого мовлення, тобто ораторів. Використовуючи відео технології можна продемонструвати найкращі та найефективніші зразки застосування ораторської техніки, майстерності тощо. Оскільки для вивчення риторики у ЗВО передбачено лише практичний курс, то доцільно використовувати короткі відео матеріали чи відео лекції (відео уроки) з ораторського мистецтва та відео промов. Окрім аналізу умінь з риторики своїх сокурсників на заняттях, доцільно використовувати відео матеріали за участю вправних ораторів – науковців, акторів, політиків і досвідчених, кваліфікованих педагогів за участі

викладача на заняттях який в свою чергу маючи досвід і авторитет допоможе відмітити особливості та деталі які студенти можуть не помітити. Важливо розглядати та вивчати різноманітні аспекти риторичної діяльності, зокрема, слухаючи публічні виступи визначних фахівців, інтерв'ю, бесіди, інтернет-тренінги, вебінари, аналізувати вербальні та невербальні засоби їхнього усного мовлення, культуру ораторського мовлення та аспекти ораторського мистецтва (внутрішні якості, манеру поведінки, зовнішній вигляд) тощо [186 с.275].

Предметом аналізу іншого мовлення також може бути сучасний медіа простір, включаючи традиційні (радіо, кіно, телебачення), та новітні соціальні сервіси – ютуб (англ. YouTube), подкасти (англ. Podcast), блоги (англ. Blog). В сучасному світі медіа використовують наочність (комп'ютерна графіка, анімація, моделювання), розширюють можливості зворотного зв'язку та індивідуальної роботи (технології віртуальної реальності англ. VR), дають доступ до різноманітної інформації (телекомунікації) [227].

Зважаючи на велику кількість джерел інформації в медіа просторі, студентів або педагогу необхідно вміти грамотно працювати и відбирати якісний матеріал. Слід обробляти й розглядати медіа щодо впливу на суспільство з використанням риторичних прийомів, особливо спеціально вживаних слів, мовлення, побудови речень, певного тексту та невербальних засобів, які часто несуть у собі маніпулювання, та вчитися не піддаватися цьому, тобто виробляти навички мислити критично. Такий підхід до обробки інформації відкриє можливість сформуванню комунікаційні та риторичні навички, сприяє навчанню свідомо оцінювати якість і вірогідність інформації, а художній аналіз відео продукції, обговорення творів екранного мистецтва підвищує загально культурний розвиток особистості [24]. Для майбутніх педагогів знання риторичних законів, правил, сприятиме розвитку критичного мислення та медіа

грамотності загалом, адже нехтування якістю або достовірністю інформації може привести до негативних наслідків в процесі навчання чи праці.

В XXI столітті у системі освіти зростає роль дистанційного навчання (навчання у віртуальному навчальному середовищі). Відомо, що в багатьох українських ЗВО упроваджено в освітній процес елементи дистанційного навчання, наприклад: «Віртуальне навчальне середовище» (ВНС)), які стали пріоритетними під час вимушеного припинення стаціонарної діяльності закладів внаслідок пандемії.

Навчання у віртуальному середовищі з використанням сучасних засобів ІКТ забезпечує взаємодію «викладач – студент» на різних етапах навчання, а також самостійну роботу з матеріалами інформаційної освітньої мережі [13]. Таке навчання має свої переваги та недоліки. Відмітимо важливий позитивний елемент для студентів – це доступ до необхідної інформації та опрацювання потрібного матеріалу з навчальних дисциплін.

Розглянемо вагомий недолік застосування технологій дистанційного навчання, на прикладі спілкування з викладачем. Впровадження дистанційного навчання викликає негативну тенденцію, а саме скорочення обсягу та якості міжособистісних стосунків. Однак дану проблему можливо вирішити об'єднавши аудиторні і дистанційні форми навчання. Високий рівень недоліку стосується вивчення риторики в основу якої закладено живе спілкування, проведення бесід, суперечок тощо. Можна підкреслити, що завдяки дистанційному навчанні у процесі вивчення риторики студент або педагог легко і швидко можуть отримати інформацію, але замінити живу(реальну) взаємодію – неможливо «викладач – студент» .

Використовуючи лише системи віртуального середовища, здобування знань з риторики зводиться до вивчення теорії, виконання тестів і письмових завдань (написання міні-спічів і промов). Таким чином, губиться найголовніше призначення курсу риторики, яке направлене на формування і розвиток дійової, впливової, переконливої та емоційної комунікації [23].

Практика є найдієвішим способом подолати страх публічного виступу перед аудиторією, імпровізації та виступів експромтом і є запорукою формування риторичних умінь і навичок, так як у процесі віртуального навчання студенти не мають змоги відпрацьовувати набуті теоретичні знання практично.

Доцільно пригадати думку О. Залюбівської: «Доцільно працювати зі студентами за такими формулами: розпочинаємо в аудиторії – продовжуємо в дистанційному форматі; виголошуємо в аудиторії – аналізуємо в мережі; проводимо в мережі – обговорюємо в аудиторії» [23].

Таким чином ми можемо відмітити, що дистанційне навчання може збагачувати та доповнювати аудиторне вивчення риторики й формування риторичної підготовки, а не замінювати процес у корені.

Варто відмітити значення сучасної системи комунікації для формування риторичної підготовки з урахуванням її особливостей, зокрема Інтернет-ресурсів, медіа технологій і різноманітних платформ дистанційного та змішаного навчання, які значно розширюють можливості отримання та передавання інформації, сприяють засвоєнню риторичних знань та ефективному розвитку риторичних умінь і навичок. Проте питання про якісне використання та вміння користуватися вищесказаними системами знаходиться в процесі дослідження та практики.

Отже, вивчаючи це питання ми підсумовуємо, що для формування риторичної підготовки майбутніх педагогів у ЗВО можна ефективно впроваджувати ІКТ, які дозволяють урізноманітнити подання матеріалу, сприяють стрімкому та результативному засвоєнню інформації враховуючи інтереси та потреби студентів. Для підготовки і проведення публічних виступів ІКТ є важливим елементом, сприяє мотивації до навчання студентів, розвитку самостійності та креативності, спонукає до критичного мислення.

Висновки до розділу I

В контексті дослідження теоретичних основ мовленнєвої культури, ми проаналізували її сутність та структуру.

Поняття «мовленнєва культура» характеризує індивідуальні здібності особистості до оволодіння культурою мови та використання всіх засобів мови у процесі спілкування. Структурними компонентами мовної культури є мотиваційно-ціннісний (розуміння значимості та цінності професійної мовної культури як складової компетентності спеціаліста); когнітивний (теоретичні знання майбутніх бакалаврів про види, правилах, стратегіях, структурі, нормах професійної комунікації та законах мовного спілкування), діяльнісний (практичні мовні вміння та риторичні навички, необхідні реалізації мовної діяльності); етичний (сформованість системи стійких етичних норм мовного поведінки для встановлення та підтримки продуктивного мовного контакту з з урахуванням конкретної ситуації); рефлексивно-оцінний (аналіз та самооцінка результатів мовної діяльності з метою вдосконалення мовної культури). В нашому дослідженні ми більш докладно розглядаємо діяльнісний компонент, що передбачає практичні мовні навички, переважним чином техніку мовлення.

Техніка мовлення має різні визначення та сфери вивчення. Опрацьовуючи педагогічну діяльність нами обрано за основу таке визначення: техніка мовлення – це сукупність елементарних прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу та дикції, доведених до ступеню автоматизованих навичок, що дозволяє педагогу з максимальною ефективністю здійснювати мовленнєвий вплив [22,с.2].

Також в роботі окреслено такі поняття: мовлення, педагогічне мовлення, техніка, педагогічна технік, риторична підготовка. Важливо підкреслити, що техніка мовлення є особливим елементом педагогічної техніки в професійній підготовці майбутніх викладачів.

Зазначимо, що в структуру техніки мовлення входять: дихання, голос (сила звуку, шумостійкість, висота, діапазон, тембр, благозвучність, стійкість, гнучкість, сугестивність), дикція (артикуляція та орфоепічне мовлення), інтонація (розподіл пауз, зміна гучності і темпу вимови, модуляція, висота голосу) логічний та словесний наголос, темп, пауза.

Отже, педагогічне мовлення викладача повинно бути поставленим, чітким, гарним, зрозумілим, логічним, тембрально наповненим, емоційно забарвленим для успішної професійно-педагогічної діяльності.

Актуальність педагогічної проблеми пов'язана із формуванням риторичної підготовки. Сучасна українська освіта розвивається в рамках вимог Європейських стандартів, суспільства та стейкхолдерів. Таким чином, майбутні педагоги повинні володіти риторичною технікою, щоб відповідати світовим стандартам успішного фахівця.

Також підкреслимо, що важливою умовою для професійної реалізації є вміння і навички комунікації, самопрезентації, творчості та креативності.

Проаналізувавши доступну інформацію з приводу формування риторики як педагогічної проблеми ми зрозуміли, що вчені зацікавлені у дослідженні якісного формування риторики, ЗВО впроваджують її елементи, але проблема з підготовки майбутніх педагогів із володінням риторики, відповідно до міжнародних стандартів - ще потребує подальшого дослідження та розвитку.

Використання активних та інтерактивних методів, високоякісного контенту, допомагають модернізувати підхід до формування риторичної підготовки. Ефективне вивчення риторики на заняттях складається з таких методів: тренінгові, кооперативні, колективні, професійно ситуативні та впровадження ІКТ. Такі методи дають змогу залучити студента до самостійної роботи і проявити свій потенціал. Риторична підготовка обов'язково передбачає практичне засвоєння знань, тобто студент безпосередньо використовує теоретичний матеріал у професійній діяльності. Спрямовані

заходи на формування риторичної майстерності є важливим впровадженням в освітній процес.

Викладання професійно орієнтованої риторики у ЗВО на основі зазначених підходів та принципів сприяє підготовці кваліфікованих і конкурентоспроможних майбутніх педагогів.

РОЗДІЛ II. Дослідно - експериментальна робота з формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів біологічного факультету в процесі професійної підготовки

2.1. Діагностика рівня мовленнєвої культури майбутніх викладачів

Представлені нами теоретичні та методичні напрацювання щодо формування риторичної підготовки майбутніх учителів потребують експериментальної перевірки на практиці в освітньому процесі ЗВО та доведення, що здійснення зазначених нами тверджень допоможе професійному та особистісному розвитку студентів відповідно до вимог ринку праці та викликів суспільства.

У нашому дослідженні взяли участь студенти 2 та 3 курсу біологічного факультету, спеціальність 014 – середня освіта. Біологія. Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Дослідно-експериментальна робота проводилась впродовж 2021-2022 років. В експерименті взяли участь 10 студентів.

Мета нашого експериментального дослідження полягала в наступному:

- з'ясувати важливість риторичної підготовки для розвитку діяльнісного компоненту мовленнєвої культури у студентів, визначити вмотивованість до риторичної підготовки майбутніх педагогів у контексті розвитку професійної діяльності та особистісного росту;
- визначити рівень сформованості діяльнісного компоненту мовленнєвої культури, а саме техніки мовлення в процесі професійної підготовки студентів спеціальності 014–середня освіта. Біологія.
- розробка тренінгу з формування техніки мовлення майбутніх викладачів в процесі професійної підготовки.

Нами було проведено діагностику виявлення рівня сформованості досліджуваного феномену за допомогою відповідних методик: анкетування, опитування, бесіди, інтерв'ювання, виконання творчих завдань та спостереження.

Робота з вивчення риторичної підготовки – діяльнісного компоненту мовленнєвої культури студентів спеціальності 014 – освітні, педагогічні науки проходила у 3 етапи. На першому, підготовчому етапі було визначено складові мовленнєвої культури, вивчено педагогічну методичну та спеціалізовану літературу з проблеми дослідження, виявлено теоретико-методологічні засади риторичної спрямованості в роботі викладачів (дослідників) на основі аналізу провідних аспектів риторичної діяльності, вивчено провідні наукові підходи та методи викладання риторичних дисциплін у ЗВО. На цій основі розроблено програму теоретичного й експериментального дослідження, сформульовано гіпотезу, мету та завдання дослідження.

На другому, діагностичному етапі здійснено констатувальний експеримент. На цьому етапі ми можемо встановити обізнаність та вмотивованість студентів до риторичної підготовки, реальне положення риторичної підготовки студентів – педагогів, визначити їх рівень та розробити тренінг з техніки мовлення. На основі спостереження, опитування, бесід зі студентами, інтерв'ювання, тестів та завдань нами уточнено завдання дослідження.

В ході діагностичного етапу експерименту були визначені рівні сформованості компонентів риторичної підготовки студентів:

- аксіологічний компонент характеризує сукупність мовленнєвих та пізнавальних мотивів риторичної підготовки, професійно-риторичні цінності, бачення найважливіших цілей і завдань майбутньої діяльності викладача;
- знаннєвий компонент характеризує сукупність риторичних знань (теорія риторичної діяльності та структура техніки мовлення)
- операційний компонент означає використання риторичних умінь і навичок, які відповідають конкретній ситуації та змістові мовлення, здатність продемонструвати їх у професійній діяльності.

Для виявлення якості сформованості риторичної підготовки ми застосували певні рівні: недостатній, базовий, функціональний, креативний.

Визначені критерії мають певну низку показників, вони описують усвідомленість сформованість та техніки мовлення протягом апробування моделі та реалізації сформульованих педагогічних умов. Кожний критерій відповідає обраним показникам і спираючись на структуру риторичної підготовки визначену повній відповідності ознаки, які чітко дають характеристику певному рівню сформованості у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Показники	Рівні сформованості компонентів риторичної підготовки			
	недостатній	базовий	функціональний	креативний
аксіологічний	Слабкі уявлення та розуміння значення формування риторичних знань, умінь і навичок для особистісного розвитку та подальшої професійної реалізації, слабе усвідомлення сутності риторичної діяльності як необхідної умови для розвитку професійної підготовки та майстерності	Виражене уявлення та розуміння, Значення формування риторичних знань, умінь і навичок для особистісного розвитку та подальшої професійної реалізації, усвідомлення риторичної діяльності як необхідної умови для розвитку професійної майстерності, важливості вдосконалення риторичних знань, умінь і навичок	Усвідомлення значущості риторичних цінностей, свідоме розуміння значення формування риторичних знань, умінь і навичок для особистісного розвитку та подальшої професійної реалізації, необхідної умови для розвитку професійної майстерності, прагнення до вдосконалення риторичних знань, умінь і навичок	Поглиблене сприйняття значущості риторичних цінностей, свідоме розуміння значення риторичних знань, умінь і навичок для особистісного розвитку та подальшої професійної реалізації, сутності риторичної діяльності як необхідної умови ефективної професійної діяльності, цілеспрямоване вдосконалення риторичних знань, умінь і навичок
знаннєвий	недостатній та безсистемний рівень знань з техніки мовлення, часткове розуміння їх застосування у	достатній рівень знань техніки мовлення, відчуває потребу їх поповнювати та вдосконалювати для подальшої успішної професійної діяльності викладача	глибокі, міцні, системні теоретичні та практичні знання техніки мовлення, свідоме прагнення до опанування нових знань для розвитку техніки мовлення задля успішної	Розвинуті пізнавальні здібності та знання з техніки мовлення, спроможний осмислено сприймати та інтерпретувати інформацію. Цілеспрямоване

	професійній діяльності та байдуже ставлення до їх оновлення		подальшої професійної діяльності викладача.	оволодіння новими знаннями спрямованих на розвиток техніки мовлення задля успішної подальшої професійної діяльності викладача
операційний	Недостатньо сформовані уміння й навички риторичної взаємодії та поведінки співрозмовника, розуміння вербальних та невербальних дій співрозмовника, неспроможність самостійної та творчої риторичної діяльності	володіє сукупністю професійно значущих умінь і навичок риторичної взаємодії та поведінки співрозмовника, здатний сприймати і розуміти вербальні та невербальні дії співрозмовника, наслідувальне відтворення риторичної діяльності	достатньо сформовані уміння та навички розуміння, сприйняття й аналізу риторичної взаємодії та поведінки співрозмовника, здатний сприймати і розуміти вербальні та невербальні дії співрозмовника, самостійної риторичної діяльності	риторичні вміння і навички складають систему внутрішніх засобів регуляції риторичної взаємодії, розвинута здатність до аналізу риторичної поведінки, здатний сприймати і розуміти вербальну та невербальну взаємодію, свобода риторичної діяльності

Отже на основі визначених компонентів (аксіологічний, знаннєвий, операційний) їх показників та характеристики відбувалася діагностика студентів.

З метою виявлення рівня сформованості аксіологічного компоненту було проведено анкетування зі студентами.

Здійснювався метод анкетування: студентам видана анкета для виявлення їхньої зацікавленості до формування риторичної підготовки, розуміння важливості сформованого уміння з риторичної підготовки для реалізації в професійній діяльності та становлення особистості. Діагностика здійснювалася за допомогою анкети, яка містить 10 запитань. Розробляючи

анкету ми використовували деякі елементи опитувальника для студентів Т. Я Канівіцької [Конівіцька с.329]. (додаток А)

Анкета складається з: 1) завдання закритої форми (вибір однієї правильної відповіді); 2) творчі завдання відкритої форми (відповідь складається з власного висловлювання та вираження самостійної думки студента).

Слушно зауважити, що закриті та відкриті завдання які потребують короткої відповіді дозволяють визначити сукупність знань тільки базового рівня (алгоритмічне мислення, відтворення), а творчо направленні завдання дають змогу проаналізувати результати креативного рівня.

Результати анкетування студентів висвітлено в таблиці № 2.2 на с.

Кількісні характеристики відображено в таблиці № 2.2 на с.

Таблиця № 2.2

Рівні сформованості	10 студентів
Креативний	50,0%
Функціональний	30,0%
Базовий	20,0%
Недостатній	0,0%

На основі аналізу даних, які отримані, було виділено рівні розвитку аксіологічного компоненту.

Отже, констатувальний експеримент щодо результатів діагностики та спостережень показав, що найвищий результат (50,0%) зафіксовано за креативним рівнем сформованості. До цього рівня відносяться студенти, які поглиблено розуміють важливість та ефективність впровадження риторичної підготовки у ЗВО та подальшій професійній діяльності. Вмотивовані на особистісний розвиток та чітко усвідомлюють своє місце на професійному

поприщі. Відчувають актуальні тенденції світу та його зацікавленість до відродження риторики.

До функціонального рівня було віднесено студентів, які усвідомлюють важливість ораторського мистецтва, формування риторичних знань, умінь і навичок для особистісного розвитку та подальшої професійної реалізації. Прагнуть її вдосконалення та розуміють обов'язковість впровадження риторичної підготовки у ЗВО.

До базового рівня було віднесено студентів, які погоджуються з важливістю впровадження риторичної підготовки та необхідністю формування знань і умінь до риторичної підготовки.

Недостатній рівень не виявлено. Студенти, які мають слабкі уявлення щодо необхідного формування риторичних знань, умінь і навичок не було.

Отже, дані результати свідчать, що всі учасники експерименту в більшій або меншій мірі усвідомлюють значимість риторичної підготовки в освітньому процесі, особистісного та професійного становлення.

Проаналізуємо рівень розвитку знаннєвого компоненту. Здійснювалися опитувальні методики: а саме інтерв'ювання та бесіди зі студентами які надали нам можливість засвідчити рівень оволодіння знань з теорії техніки мовлення та їх розуміння. Ми використали запитання зміст яких відноситься до техніки мовлення. Опитування складалося з: 1) завдання закритої форми (вибір однієї правильної відповіді); 2) творчі завдання відкритої форми (розгорнутої власної відповіді). (додаток Б)

Зауважимо, що закриті та відкриті завдання які потребують короткої відповіді дозволяють визначити сукупність знань тільки базового рівня (алгоритмічне мислення, відтворення), а творчо направленні завдання дають змогу проаналізувати результати креативного рівня.

Результати дослідження риторичної підготовки з техніки мовлення майбутніх викладачів біологічного факультету показані у таблиці №2.3 (див. додатки)

Кількісні характеристики відображено в таблиці № 2.4 на с.

Таблиця № 2.4

Рівні сформованості	10 студентів
Креативний	00,0%
Функціональний	00,0%
Базовий	10,0%
Недостатній	90,0%

За знаннєвим компонентом до креативного рівня не віднесено жодного студента, який поглиблено знає теоретичний матеріал, не спроможний осмислено сприймати та інтерпретувати інформацію, творче підходити до розкриття питання .

До функціонального рівня також не віднесено жодного студента, який демонструє глибокі, міцні, системні, теоретичні знання техніки мовлення. Свідоме прагнення до опановування нових знань для розвитку техніки мовлення задля успішної подальшої професійної діяльності викладача.

До базового рівня віднесено 10,0% тобто один студент який має достатній рівень знань техніки мовлення та відчуває потребу до вдосконалення для подальшої успішної професійної діяльності викладача. Даний студент використовував деякі основні елементи техніки мовлення, такі як: чітка дикція і помірний темп що дав змогу сприймати текст і усвідомлювати зміст прочитаного.

До недостатнього рівня віднесено 90,0% студентів, майже вся група нашого дослідження. Такий результат свідчить про не сформованість знань техніки мовлення; недостатні та безсистемні знання, часткове розуміння риторичної підготовки та байдуже ставлення до їх оновлення для успішної професійної діяльності.

Кількісні характеристики відображено в таблиці № 2.5 на с.

Таблиця 2.5

Рівні сформованості	10 студентів
Креативний	00,0%
Функціональний	00,0%
Базовий	10,0%
Недостатній	90,0%

Проаналізуємо рівень розвитку операційного компоненту. Здійснювалася практична методика, а саме інтерв'ювання зі студентами, яка надала нам можливість засвідчити рівень володіння практичних знань техніки мовлення та їх свідоме використання в дії. Ми використали практичні вправи зміст яких відноситься до техніки мовлення. Інтерв'ювання складалося з творчих завдань відкритої форми (відповідь дається у вигляді прочитаного тексту, скоромовки та розгорнутої власної відповіді). (додаток В)

На основі аналізу даних, які отримані, було виділено рівні розвитку операційного компоненту.

За операційним компонентом до креативного рівня віднесено (00,0%) студентів, які спроможні творчо підходити до відтворення матеріалу, вільно демонструвати техніку мовлення, наприклад читати або промовляти текст так, щоб це звучало з індивідуальним відтінком та здатність до аналізу риторичної поведінки.

До функціонального рівня також не віднесено жодного студента (00,0%), який демонструє достатньо сформовані практичні знання техніки мовлення. Свідоме прагнення до опанування нових знань та готовий до самостійної риторичної діяльності для подальшої успішної професійної реалізації викладача.

До базового рівня віднесено 10,0% тобто один студент який володіє сукупністю професійно-значущих умінь і навичок техніки мовлення, відчуває потребу до вдосконалення для подальшої успішної професійної діяльності викладача.

До недостатнього рівня віднесено 90,0% студентів, майже вся група нашого дослідження. Такий результат свідчить про недостатні та безсистемні знання, часткове розуміння, не сформованість умінь і навичок з техніки мовлення, неспроможність студентів до самостійної та творчої діяльності, не має чіткої уяви в яких випадках уміло використовувати засоби техніки мовлення для впевненої та виразної вимови. Наприклад студенти часто використовували вставки звуків-паразитів ([e], [m] тощо) у паузах між словами чи фразами які можуть сприйматися слухачами як надмірне хвилювання або невпевненість; неконтрольоване, уривчасте дихання під час промови; слабке та невиразне звучання голосу; простежувалась монотонність інтонації; подовжували голосні та приголосні звуки наприкінці або перед початком речення; гучне «відлипання» середньої частини спинки язика від піднебіння схоже на чмокання; неправильна артикуляція сформована з дитинства; млява та нерозбірлива вимова тощо. Всі ці недоліки псують позитивне враження під час промови чи виступу викладача та вказують на певну професійну не кваліфікованість.

Отримані дані вказують, що дана проблема ще не стала предметом належної цілеспрямованої уваги в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів.

Отже, констатувальний експеримент щодо результатів діагностики та спостережень показав, що рівень сформованості риторичної підготовки та техніки мовлення студентів недостатній. На етапі нашого дослідження ми опрацювали методiku оцінювання рівня риторичної підготовки майбутніх викладачів; провели контрольні заміри; зіставили одержані дані і на отриманих результатах розробили тренінг з техніки мовлення студентів викладачів у ЗВО.

2.2.Тренінг щодо удосконалення техніки мовлення майбутніх викладачів в процесі професійної підготовки

Тренінг (від англ. To train означає виховувати чи навчати). Як зазначає Л.Боровик тренінг – це «запланований процес модифікації (зміни) ставлення, знання чи навичок через набуття певного досвіду для досягнення ефективної діяльності; комплекс вправ для тренування в чому небудь»; «форма групової роботи, під час якої реалізується активна участь і творчий контакт учасників як між собою так із керівником заняття (тренером)»

В останні десятиліття спостерігається популярність тренінгових занять у ЗВО. Зазвичай заняття складаються з активних форм навчання у групах студентів, що зумовлює взаємодію між учасниками цього процесу та отримання певного досвіду. Виникнення технологій тренінгу припадає на середину ХХ ст. завдяки першим крокам американських дослідників у сфері взаємодії та комунікацій. [81].

Сьогодні різні тренінги є затребуваними насамперед у корпоративній практиці, а також в суспільстві та освіті. Для навчання ораторської майстерності в неформальній освіті, часто застосовують тренінгове навчання з метою особистісного розвитку фахівців і їхньої професійної реалізації.Канів.

Метод тренінгового навчання інтенсивно впроваджували в освітній процес в галузі педагогіки та психології. Такі вчені як О. Залюбівська, І. Гаркуша, Н. Голуб, Т. Симоненко та ін. розвивали та використовували метод тренінгу в процесі риторичної підготовки задля формування риторичної майстерності.Канів.

На думку дослідників динамічні вміння та навички набуваються тільки внаслідок тривалої практики, пасивне спостереження не може гарантувати значних позитивних результатів у формуванні риторичної майстерності. Канів.

Мета тренінгу полягає у здобутку студентами професійних умінь та навичок, навчитися критичному погляду на поставлені питання або проблеми, засвоєння нових технологій в професійному середовищі. Також проведення тренінгу має на увазі зменшений об'єм теорії та зосереджування на практичних аспектах, які будуть слугувати майбутній професійній діяльності.

Розглянемо основні особливості тренінгу розвитку риторичної майстерності. Тренінгове навчання все більше використовують у процесі формування риторичної майстерності, так як максимально активізує науково пізнавальну, навчальну та практичну діяльності [96, с. 31]. Також риторичний тренінг характеризують як форму навчання, що «ґрунтується на інтерактивних методах групової роботи і спрямована на особистісний та професійний розвиток майбутнього оратора» [374, с. 111]. Зокрема тренінг розвитку риторичної техніки може розкриватися як основа для формування особистості, на який можуть нашаровуватися інші види тренінгів, наприклад креативності або лідерства тощо [404, с. 12].

На занятті тренінгу з риторики провідними завданнями викладача у процесі формування риторичної майстерності можуть бути: направити студентів на розуміння мети і завдань тренінгу, пробудити у студентів бажання на плідну роботу під час тренінгу і після його закінчення, налаштувати довірливу атмосферу для комфортного спілкування з усіма учасниками [404, с. 78].

Вивчаючи це питання ми з'ясували, що тренінги можуть поділятися на різні групи залежно від правил і завдань риторики: культури мовлення, розвиток правильної вимови, голосу, інтонації, техніки дихання, дикції, покращення невербальної комунікації (міміка та жести), оволодіння мистецтвом публічного виступу, імпровізації, декламування, дебати самопрезентації тощо.

Студенти мають на своїх заняттях проходити практику з публічних виступів застосовуючи закони риторики або захист своєї роботи у форматі тренінга для своїх одногрупників на самостійно обрану тему за професійним

спрямуванням, за для того щоб уміти провести і організувати вдалий тренінг в майбутньому.

Впровадження елементів тренінгового навчання в освітній процес надає можливість: володіння найважливішими правилами та технікою публічних виступів, а саме удосконалити дикцію, подолання хвилювання під час виступу, оволодіти посилом невербальної інформації і мистецтвом паузи, надихати слухачів; у процесі групової комунікації піддавати критичній оцінці власну мовленнєво-риторичну діяльність; уміти відстоювати власну позицію, аргументувати, переконувати, тощо; сформувати мовленнєво-мисленнєву активність та навички міжособистісної взаємодії; у цілому сформувати риторичну майстерність за професійним спрямуванням майбутніх викладачів.

Як підсумок, ми можемо зазначити, що тренінг є безперечно найпродуктивнішим інтерактивним методом в практичному вивченні дисципліни з риторики і оволодінні риторичної майстерності у ЗВО.

Комплекс вправ з техніки мовлення майбутніх викладачів

– Скажи що-небудь, щоб я тебе побачив.
(Сократ)

Мета: сформувати у студентів основні уміння і навички з техніки мовлення для успішної реалізації у професійній діяльності у процесі професійної підготовки.

Завдання: розвинути уміння і навички з техніки мовлення; вміти активізувати органи дихання, голосового та артикуляційного апарату.

Структура тренінгу

Таблиця 3.1

Хід заняття	Час, хв
Привітання. Правила взаємодії.	5
Вправа № 1.	5

Вправа № 2	5
Вправа № 3	5
Вправа № 4	5
Вправа № 5	5
Вправа № 6	5
Вправа № 7	5
Вправа № 8	5
Вправа № 9	5
Вправа № 10	10
Вправа № 11	15
Вправа № 12	10
Всього	85

Привітання. Правила взаємодії у групі.

- Тренінг проводиться у формі кола сидячи на стільцях (така постанова максимально налагоджує продуктивне спілкування у студентів).
- Правило «піднятої руки».
- Правило заборони на діагнози та оцінку (обговорювання певного питання чи проблеми, а не учасника).
- Принцип емоційної відкритості та щирості (учаснику слід ділитися своїми справжніми почуттями для сприйняття вас справжнього та правдивим відгуком для обміну групового досвіду).
- Принцип включеності та ініціативи учасників (надає можливість для особистісного зростання)

Активізація уваги студентів.

Вправа № 1 «Австралійський дощ»

Мета: психологічне розвантаження.

Інструкція до виконання: учасники стають у коло. Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо його звучання. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи один за одним. Як тільки я промовлю рядки та показані рухи повернуться до мене, я передам наступні. Слідкуйте уважно за мною!

- В Австралії піднявся вітер (ведучий тре долоні).
- Починає крапати дощ (клацання пальцями).
- Дощ посилюється (почергове плескання долонями по грудях).
- Починається справжня злива (плескання по стегнах).
- А ось град – справжня буря (тупіт ногами).
- Але що це? Буря стихає (плескання по стегнах).
- Дощ стихає (плескання долонями по грудях).
- Рідкі краплі падають на землю (клацання пальцями).
- Тихий шелест вітру (потирання долонь).

Сонце! (руки догори) [1, с.].

Фонаційне дихання.

Вправа № 2

Мета: виробити правильне дихання.

Перед початком виконання вправи, необхідно: а) сісти рівно; б) ноги перпендикулярно відносно стільця; в) спина – не напружена. Сівши, перевірте себе, чи не напружено себе відчуваєте. Важливо контролювати вільну посадку. Зробіть активний видих вимовляючи шипляві звуки «п-ф-ф-ф» Перевірте, як видихаєте. Уникайте «Відстрілювання» повітря, намагайтесь «Проціджувати» його крізь зуби. Не видихайте до внутрішнього напруження та слідкуйте за власним комфортним відчуттям процесу. Повторити вправу достатньо від 5 до 6 разів. У зв'язку з напруженням дихання, чи посилення тиску в легенях, припиняйте вправу. Це може означати, що ви перестарались і вам потрібен відпочинок. За необхідністю вправу повторити [2, с.55-56].

Вправа № 3

Мета: свідомо керувати диханням, вчитися раціонально витратити потік повітря під час мовлення.

Повільна хода з контрольованим диханням: 1) спочатку вдих і видих повинні бути тривалістю в два кроки. 2) поступово подовжуємо видих до 4, 6, 8, 10 кроків, але тривалість вдиху не змінюється. Слідкуйте за роботою діафрагми.

Вправа № 4

Мета: свідомо керувати диханням, вчитися раціонально витратити потік повітря під час мовлення.

Інструкція до виконання: «На старт!» Дивимось на таймер, робимо правильний вдих і ведемо відлік часу по секундах: «Десять! Дев'ять! Один! Пуск!»

Відлік промовляємо голосно, без надмірного напруження, уривчасто, на одному видиху без добору повітря [3].

Розминка артикуляційних органів. За Олійник.

Вправа для губ № 5

Мета: розігрів артикуляційного апарату.

Інструкція до виконання:

- витягнути губи в трубочку, робити рухи вгору, вниз, в боки, кругові «п'ятачок»;
- покусувати губи;
- витягнути губи в трубочку, розтягнути на посмішці;
- підняти верхню губу, показати зуби, потім нижню.

Вправи для язика № 6.

Інструкція до виконання:

- язиком потягнутися до носа, до одного вуха, до другого, до піднебіння;
- рот закритий, зуби трохи розімкнені, напруженим язиком «проколоти»
- імітуємо клацання підківки коня «клац - клац» [4].

Орфоепічна гімнастика.

Вправа № 6.

Мета: розігрів артикуляційного апарату та відпрацювання вимови звуків.

Інструкція до виконання: чітко вимовляйте звуки, повторюйте вимову звуків кожного ряду по 8 – 10 разів. Слідкуйте за правильною артикуляцією.

Б – Д – ДЗ – ДЖ – Ж – Г – Г.

П – Ф – Т – Ц – С – Ч – Ш – К – Х.

Б – П, В – Ф, Г – К, Г – Х, Д – Т, Ж – Ш, З – С.

М – В – Н – Р – Л – Й.

М – Б – П – В – Ф.

Н – Д – Т – Ц – З – С – ДЗ.

Р – Ч – Ш – Ж – Й – ДЖ.

Г – К – Г – Х.

Ш – Ч – Ж – ДЖ.

С – Ц – З – ДЗ.

Вправа № 7

Мета: для формування правильної артикуляції.

Інструкція до виконання: прочитайте скоромовки спочатку вголос у повільному темпі. Слідкуйте за правильністю вашої артикуляції. Потім спробуйте прискорити темп мовлення [5, с 68].

Бігла баба босоніж, бо згубила бідна ніж.

Де хата не метена, там дівка не плетена.

Коси коса, поки роса, а як роса впаде додолу, то ми підемо додому.

Вправа № 8

Мета: настроювання голосового апарату за допомогою резонаторів.

Інструкція до виконання:

- наспівним монотонном вимовляти звукосполучення «мі- ме-ма-мо-му-ми», «ні- не-на-но-ну-ни», перевіряючи відлунювання звука в голові, грудях;
- головний резонатор – «ді, де, да, до,ду, ди»;
- грудний резонатор – «бі, бе,ба,бо,бу,би». Чергувати наспівне звучання з розмовним, поєднуючи з коловими рухами голови та корпусу;
- фразу «Мамо, дай мені молока» говорити наспівним монотонном, озвучуючи все тіло. Потім говорити наказовим тоном, кожне слово окремим видихом, «підкидаючи»звук черевними м'язами. Після цього сказати всю фразу на одному видиху, слідкуючи за рівністю звучання голосу при посиленні його на відстань.

Вправа № 9. «Сходишки»

Мета: розігрів голосових зв'язок, розвиток голосу

Інструкція до виконання: називайте поверхи, по яких ви в думках піднімаєтесь, підвищуйте тон з кожним поверхом: перший поверх, другий поверх, третій поверх...тощо. Потім сходите і знижуйте тон голосу з кожним поверхом. Слідкуйте за голосом і роботою діафрагми.

Вправа № 10

Мета: закріпити відпрацьований матеріал тренінгу

Інструкція до виконання: Спочатку ознайомтесь з текстом, прочитайте його про себе. Далі продемонструйте чітку дикцію, виразність голосу, правильну роботу дихання зачитавши текстовий матеріал вголос. Виразіть впевненість та переконаність при читанні:

Слово – найтонше доторкання до серця, воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду (В. Сухомлинський).

Вправа № 11 «Закінчи речення»

Мета: рефлексія, зробити самоаналіз своєї роботи, зрозуміти значення тренінгу та набутих знань.

Інструкція до виконання: кожен учасник обирає одну картку з незакінченими фразами. Доповніть речення виражаючи власні думки.

сьогодні я дізнався...

мені було важко опрацьовувати...

тепер я можу...

мене здивувало...

ці знання я зможу використати...

я зрозумів, що...

Вправа № 12 «Намалюй свій настрій»

Мета впровадження: зворотній зв'язок, рефлексія

Інструкція до виконання: учасникам роздаються аркуші паперу, на яких намальовано два обличчя з відсутнім ртом. На першому обличчі потрібно намалювати рот (сум, радість, смуток тощо) з яким настроєм ви прийшли на заняття. На другому обличчі намалювати який настрій під кінець тренінгу.

Запитання для обговорення: подібні чи відрізняються малюнки? Пояснити, чому?

Висновки до розділу II

Отже, як зазначалось вище, нами було проведено діагностування студентів біологічного факультету спеціальності 014 – середня освіта. Біологія з метою виявлення рівня мовленнєвої культури. Головна увага була приділена вивченню рівня за визначеними показниками.

Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2021-2022 навчального року в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова на біологічному факультеті, спеціальність 014 – середня освіта, біологія серед студентів 2 та 3 року навчання. У констатуючому експерименті прийняли участь 10 студентів.

Нами визначені певні рівні сформованості риторичної підготовки: недостатній, базовий, функціональний, креативний. Відповідно до кожного рівня були розроблені компоненти. Діагностичним інструментарієм були: спостереження, анкетування (використали елементи опитувальника для студентів Т. Я Канівіцької), бесіда та інтерв'ювання.

Результати діагностики та спостережень показали, що найвищі результати зафіксовано за аксіологічним компонентом, за винятком показників недостатнього рівня. Найвищий рівень сформованості показали функціональний та креативний рівні, слід зазначити наявність у студентів поглиблене сприйняття значущості риторичних цінностей, вмотивованість та свідоме розуміння значення риторичної підготовки, умінь і навичок для особистісного розвитку та подальшої професійної реалізації, прагнення до вдосконалення риторичних знань, умінь і навичок.

Значно нижчими були результати за знаннєвим компонентом. Особливо це стосується таких показників, як недостатній та базовий рівень. Недостатній рівень зазначає у студентів безсистемний рівень знань з теорії техніки мовлення та їх часткове розуміння. До базового рівня віднесений один студент

який має достатній рівень знань техніки мовлення та відчуває потребу до вдосконалення для подальшої успішної професійної діяльності викладача.

Отримані результати за операційним компонентом також показали низький результат. Особливо це стосується таких показників, як недостатній та базовий рівень. Недостатній рівень зазначає у студентів неспроможність використання складових техніки мовлення на практиці та відсутність чіткої уяви в яких випадках уміло використовувати засоби техніки мовлення для впевненої та виразної вимови.

Отже, на констатувальному етапі експерименту ми зафіксували у студентів високу зацікавленість, вмотивованість та розуміння важливості риторичних знань, проте рівень сформованості знань, умінь і навичок недостатній.

На підставі отриманих результатів нами розроблено тренінгові заняття, спрямовані на удосконалення техніки мовлення майбутніх викладачів в процесі професійної підготовки. Тренінгове заняття складається з 12 вправ, які направлені на розвиток сформованості риторичної підготовки та надає можливість впровадження набутих умінь і навичок у подальшу педагогічну професійну діяльність. Запропоновані тренінгові заняття допоможуть якісно покращити рівень техніки мовлення: раціональне розподілення потоку повітря під час мовлення, яке надає уміння промовляти довгі речення не задихаючись та проводити лекції або виступи не перенапружуючи голосові зв'язки; чітка дикція для зрозумілого викладу матеріалу для слухачів; поставлений голос для виразного мовлення залежно від змісту та його характеру, інтонаційне виділення важливих тез тощо.

Також розроблені тренінгові заняття мають профілактичний ефект щодо запобігання захворюванню голосових зв'язок у майбутній професійній діяльності.

Загальні висновки

Сьогодні, в епоху загальної інформатизації суспільства, виникає потреба підготовки високо кваліфікованих фахівців, здатних ефективно працювати, уміти правильно формулювати думку та представляти її, бути конкурентоспроможними у міжнародній спільноті. Особистість сьогодення накопичує інформацію, формує цілісну систему якостей: культуру мовлення, мислення, культуру спілкування та поведінки, може логічно, правильно, чітко виражати свої думки, – тобто «риторична особистість».

Ми розглядаємо мовленнєву культуру майбутніх викладачів як важливу складову професійного становлення, досконалих риторичних умінь і навичок та сукупності особистісних ораторських якостей. Матеріали проведеного дослідження дозволили нам дійти таких висновків:

Мовленнєва культура, як найважливіший компонент культури особистості, проявляється у розумінні цінності та значущості мовної культури в професійної діяльності, здійснення якісного інформаційного обміну та результативної мовної діяльності з дотриманням норм етичної поведінки на основі теоретичних знань про комплексному застосуванні соціальних, комунікативних, мовних та професійних знань в усному та письмовому мовленні, а також оцінці рівня її розвитку.

Поняття мовленнєвої культури особистості як багатогранної якості особистості, виявляється в успішній професійній діяльності що розкривається через мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, етичний та рефлексивно-оцінний компоненти. В нашому дослідженні ми більш докладно розглядаємо діяльнісний компонент, що передбачає практичні мовні навички, переважним чином техніку мовлення.

Техніка мовлення – це сукупність елементарних прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу та дикції, доведених до ступеню

автоматизованих навичок, що дозволяє педагогу з максимальною ефективністю здійснювати мовленнєвий вплив.

Важливими складовими техніки мовлення є: дихання, голос (сила звуку, шумостійкість, висота, діапазон, тембр, благозвучність, стійкість, гнучкість, сугестивність), дикція (артикуляція та орфоепічне мовлення), інтонація (розподіл пауз, зміна гучності і темпу вимови, модуляція, висота голосу) логічний та словесний наголос, темп, пауза.

Проблема формування риторичної майстерності зумовлена підготовкою з культури та техніки мовлення майбутніх педагогів різного профілю. Тобто майбутні викладачі потребують здійснення завдань навчання і виховання, в умінні консультивати, роз'яснювати, проводити бесіду, діалог та дискусію, здатність переконувати словесно, проведення педагогічних тренінгів і науково-популярних презентацій, публічних виступів тощо. Актуальність питання сформованості тісно пов'язана з відсутністю практичної діяльності освітньої бази з підготовки риторичної майстерності в ЗВО загалом. Лише одиниці ЗВО в Україні мають дисципліни з формування риторичної майстерності.

Формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів у процесі професійної підготовки ЗВО може модернізуватися та перейти на вищий рівень завдяки сучасним методикам і технологіям навчання, сформованості високоякісного контенту, розробці та використанню ефективної методики формування риторичної майстерності. Розглянуто такі методи: тренінгові, кооперативні, колективні, професійно-ситуативні та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Розроблений нами критеріальний підхід до діагностики риторичної підготовки та техніки мовлення майбутніх викладачів передбачає 3 компонента: аксіологічний, знаннєвий, операційний. Кожен компонент характеризується за 4-ма рівнями сформованості риторичної підготовки: недостатній, базовий, функціональний, креативний. Констатувальний експеримент щодо результатів діагностики рівнів мовленнєвої культури

студентів засвідчив, що найвищі результати зафіксовано за аксіологічним компонентом. Найвищий рівень сформованості показали функціональний та креативний рівні. Наявність у студентів поглибленого сприйняття значущості риторичних цінностей, вмотивованість та свідоме розуміння значення риторичних знань, умінь і навичок для особистісного розвитку та подальшої професійної реалізації, прагнення до вдосконалення риторичних знань, умінь і навичок. Значно нижчими були результати за знаннєвим компонентом. Це стосується показників недостатнього та базового рівня. Рівень студентів зазначає безсистемний рівень знань з теорії техніки мовлення та їх часткове розуміння. Операційний компонент також показав низький результат. Особливо це стосується таких показників, як недостатній та базовий рівень. Рівень студентів зазначив неспроможність використання теоретичного матеріалу на практиці та часткова відсутність чіткої уяви в яких випадках уміло використовувати засоби техніки мовлення для впевненої та виразної вимови.

З метою формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів в процесі професійної підготовки нами розроблений тренінг направлений на розвиток сформованості техніки мовлення, який надає можливість впровадження набутих умінь і навичок у подальшу педагогічну професійну діяльність.

Подальша розробка обраної нами теми може бути впроваджена в таких напрямках:

- більш детальна діагностика техніки мовлення та особливостей студента та її врахування у процесі формування мовленнєвої культури;
- подальший пошук методик/тренінгів, на основі яких можна було б формувати всебічну сформованість з риторики на основі поставлених завдань;
- пошук ефективних шляхів формування мовленнєвої культури майбутніх викладачів залежно від поставлених цілей або досягнень техніки мовлення та особливостей освітнього процесу факультетів вищої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович, С. Д. Мовленнєва комунікація : підручник для студ. Вузів / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 472 с. ISBN 966-8365-59-3: 32.00.
2. Баран Н. А. Значущість формування риторичних умінь майбутніх філологів у процесі фахової підготовки. Веб-сайт : URL: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/1452/3/Znachushchist_formuvannia.pdf. (дата звернення: 12.11.2022).
3. Барахтян М. М. Роль риторичної освіти у формуванні комунікативної компетентності майбутнього вчителя : Збірник наук. пр. Педагогічні науки, *Випуск 139*. 2018. С. 3
4. Бартенєва І. О., Богданова І. М. Авторський колектив посібника. Веб-сайт : URL: https://pidru4niki.com/16850303/pedagogika/pedagogichna_tehnika_vchitelya
5. Безпалько О. В. Тренінг як інноваційна форма соціально-педагогічної роботи. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2004. №1. С. 22–28.
6. Бех І. Виховання особистості: сходження до духовності : наук. видання. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
7. Бондаренко Ю. В. Формуюче оцінювання у навчанні іноземної мови дітей дошкільного віку. Веб-сайт : URL: <https://www.psyh.kiev.ua>(дата звернення: 06.11.2022).
8. Боровик Л. Формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників: теорія і практика: монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. 292 с.
9. Боровик Л. Формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників: теорія і практика : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. 292 с.

10. Будянський Д. В. Напрямки використання здобутків риторики в процесі розвитку риторичної культури викладача вищого навчального закладу. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Вип. 1 (40). С. 38–41.
11. Бутенко Л. Л., Ігнатович О. Г. Сходинки до педагогічної майстерності : словник з курсу «Основи педагогічної майстерності» Старобільськ, 2015. 61 с.
12. Вейландє Л.В.-В. Концептуальні методологічні підходи до формування базових компетентностей магістрів спеціальності 011 «Освітні. Педагогічні науки». *Інтеграційні процеси та перспективи розвитку вищої освіти: зб.наукових праць. Частина друга*. К.: Вид-во нац.авіац.ун-ту «НАУ-друк», 2017. Вип.2. С. 132-143
13. Вейландє Л.В.-В. Проблема педагогічної освіти у класичних університетах. *Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"* - Додаток 1 до Вип. 36. Том VI (68): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». К. : Гнозис, 2016. С.142-151.
14. Волкова Н. П. Технологія колективних творчих справ як засіб реалізації інтерактивної взаємодії в навчальному процесі вишу. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013, Вип. 32 (85). С. 512–520.
15. Ворон О. Методологічні аспекти зростання професійного потенціалу керівників загальноосвітніх навчальних закладів. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 4 (80). С. 7–10.
16. Голуб Н. Б. Ефективні методи і засоби навчання риторики майбутніх учителів. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки». Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2008. Вип. 25. С. 31– 35.

17. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 38 с.
18. Горяєва В. М. Педагогічна техніка. *Методичні рекомендації* : НПУ, 2006. С. 7-9.
19. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навч. посіб. / за ред. Гуревича Р. С. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.
20. Долженко С., Рібцун Ю. Концептуальні засади вивчення мовленнєвої діяльності з позицій психолінгвістичного підходу / Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченкає нац. а. пед. наук України, Київ. 2020.
21. Доцент Кардаш І. М. Засоби діагностики навчальних досягнень студентів з дисципліни риторики, культури та техніки мовлення вихователя : навч. посб.. МНУ ім. В. О. Сухомлинського . С. 30.
22. Дяченко В. І. Ярошенко І. В Шляхи удосконалення техніки мовлення педагога. Чернігів, 2017 с. 2.
23. Залюбівська О. Б. Інтерактивна технологія формування риторичної культури майбутніх викладачів вищої школи. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2018. № 5. С. 105–113.
24. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність : підручник. / за ред. Зязюна І. А. – 2-ге вид. 2004. 422 с.
25. Інформаційно-комунікаційні технології у професійно-технічній освіті : монографія / А. М. Гуржій, Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія та ін. ; за ред. Гуржія А. М. У 2 частинах. Ч. 1. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 412 с. URL: <https://uchika.in.ua/navchalenij-posibnik-ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-dvz.html?page=3>(дата звернення: 01.12.2022).
26. Калюжна Т. Г. Культура педагогічного мовлення. Київ. 2011 С. 5-6.

27. Каменєва Т. В. Мовленнєва майстерність та техніка мовлення / [Збірник наук. праць. - Випуск 2 Вісник психології і соціальної педагогіки](#). Київ, 2010. Веб-сайт : [URL:http://www.psyh.kiev.ua](http://www.psyh.kiev.ua) (дата звернення: 02.11.2022).
28. Конівіцька Т. Я. Формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти : дис.. Львів, 2020. 16-34 с.
29. Конівіцька Т. Я. Особливості методики формування риторичної компетентності майбутніх психологів. *The scientific heritage*. 2019. № 42, vol. 4. P. 15–19.
30. Конівіцька Т. Я. Риторична складова професійної компетентності майбутніх психологів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Київ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2017. Вип. 49. С. 38–122.
31. Конівіцька Т. Я. Формування риторичної компетентності як невід’ємний аспект професійної реалізації фахівця. Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів : матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. конф. Кривий Ріг, 15 лютого 2018. С. 197–200.
32. Коханова О. Проблема культури педагогічного спілкування в умовах інформатизації освіти. Київ. 2020. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2104>(дата звернення: 17.11.2022).
33. Куньч З. Використання елементів тренінгу під час практичних занять з риторики. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17, т. 5. С. 143–148.
34. Куньч З., Вознюк Г. Культура мовлення як невід’ємний аспект курсу риторики для аспірантів. *Інформація, комунікація, суспільство 2017* : матеріали 6-ї Міжнар. наук. конф. ICS-2017, смт. Славське, 18–20 травня 2017. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017.
35. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика : підручник. Львів, 2016. 496 с.

- 36.Ласківська Ю. О. Формування риторичних умінь у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи : Кваліфікаційна робота. Чернівці, 2021. 7-21 с.
- 37.Мамчур Л. Формування мовно-риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. зб. наук. пр. Уманського державного педаг. ун-ту ім. П. Тичини. зб. наук. пр. Умань. ФОП Жовтий О. О., 2013. Вип. 8., Ч. 2. С. 182–186.
- 38.Мафтин Л. Риторика навчально-методичний посібник. Чернівці. 2020.
- 39.Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. Вища школа. 2006. 311 с.
- 40.Мацюк З. С. Основи мовленнєвої діяльності : роб. пр. Луцьк : СЛУ ім. Л. Українки, 2015.С. 6.
- 41.Михнюк М. І. Педагогічне мовлення як важлива складова професійної культури викладача спеціальних дисциплін. 2012. с. 3.
- 42.Нищета В. Теоретико-методологічне обґрунтування риторичного підходу до навчання мови в школі. *Наук. зап. НУ «Острозька академія». Серія «Філологічна»* : зб. наук. пр. Острог : Вид-во НУ «Острозька академія». 2015. Вип. 57. С. 207–210.
- 43.Нищета В. А. Інноваційний аспект риторизації шкільної мовної освіти. *Розвиток науки педагогіки та психології у сучасних умовах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, Україна, 28–29 жовтня 2011. С. 80–81.
- 44.Нікітіна А. В., Барилова Г. К., Кравченко М.В. Риторика : навчальний посібник. Старобільськ, 2021. 99 с. веб-сайт : URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8687/1/ritorika.pdf>(дата звернення: 04.12.2022).
- 45.Олійник Ю. С. Комплекс вправ з техніки мови та методичні рекомендації до їх виконання. Харків. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/kompleks-yprav-z-tehniki-movi-ta-metodicni-rekomendacii-do-ih-vikonanna-363716.html>(дата звернення: 15.10.2022).

46. Онуфрієнко Г. С. Мовна комунікація в умовах сучасної освітньої парадигми: веб-сайт : URL : <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=17853&chapter=1> (дата звернення: 25.07.2018).
47. Павлова В.В., Нагорна Н.В. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутніх викладачів вищої школи в процесі магістерської підготовки. «Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», «Психологія», «Медицина»). К.: 2022. № 9(14) 2022. с. 336-349.
48. Паламарчук Л. М. Особливості педагогічного мовлення вчителів природно-математичних дисциплін як засобу навчально-мовленнєвої взаємодії з учнями : Серія «Педагогіка, соціальна робота». Випуск 35. Тернопіль 2015. С. 131-135.
49. Пасинок В. Г. Теоретичні основи мовленнєвої підготовки вчителя: монографія. Харків : ІМІС, 2001. 280 с.
50. Педагогічна майстерність: Хрестоматія: Навч. посіб. Упор.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.. За ред.. І. А. Зязюна. Вища школа. 2008. 462 с. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Oa nFF68hJ0sJ:https://mmk.edu.vn.ua/uploads/images/articles/krok/dustanc/tema_1.doc&cd=2&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 01.11.2022).
51. Пінчук Ю. В. Риторика, культура та техніка мовлення колекційного педагога риторика. 2015. С. 87-108.
52. Прокоф'єва Л. Б., Вейландє Л. В.-В. Критерії оцінювання якості та ефективності освіти в умовах дистанційного навчання. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Вип.82. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи». Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Випуск 82. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С.27-31.
53. Римашевський Ю. Якби хтось навчив нас правильно спілкуватися... *Дзеркало тижня*. 2009. № 22, С. 19–26.

54. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: монографія. Львів: Край, 2015. 344 с.
URL : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=224> (дата звернення: 17.07.2022).
55. Савич Л. Культура мовлення вчителя : аналіз наукових розвідок О. М. Біляєва // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2010. №2.
56. Тимофієнко Н. В Психологічні вимоги до звуковимови у педагогічному спілкуванні. 2020. URL: http://www.newlearning.org.ua/system/files/sites/default/files/zagruzheni/tymofienko_natalia_2020.pdf (дата звернення: 02.11.2022).
57. Ткаченко Т. В. Формування вокально-сценічної культури студентів мистецьких факультетів педагогічних вузів. Харків, 2016. С. 46.
58. Требін М. П., Клімова Г. П., Осипова Н. П. Ораторське мистецтво : підручник / 0-37 та ін.; за ред. М. П. Требіна і Г. П. Клімової. - Х.: Право, 2013.-208 с. URL: <http://ftplec.nlu.edu.ua>(дата звернення: 16.11.2022).
59. Усатий А. В. Формування риторичної культури майбутнього вчителя словесника // Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / Кучерук О. А., Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. та ін. ; за ред. О. А. Кучерук. – К.: КНТ, 2016. – 258 с. - С. 217-229.
60. Федюк Г. З Розвиток педагогічної майстерності вчителів природничих предметів у процесі неперервного професійного. Львів, 2019. С. 102-103.
61. Феррацці К. Ніколи не їжте наодинці та інші секрети успіху завдяки широкому колу знайомств. Харків. 2018. 350 с.
62. Ханікянц О. В. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури. Педагогічна техніка, її компоненти : навч. посіб. Львів, 2018. С. 2- 9.
63. Цокур О.С. Науково-педагогічна (асистентська) практика як детермінанта професійного самовизначення студентів в статусі викладачів закладу вищої освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки*. Ізмаїл, 2020. Вип.46. С.221-228.

64. Чепіга І. П. «Ключ розуміння» Іоанікія Галятовського – видатна пам’ятка української мови XVII ст. Ключ розуміння / Галятовський І. ; підгот. до вид. І. П. Чепіга. Київ : Наук. думка, 1985. С. 5–51.
65. Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога. *Матеріали регіональної науково-методичної конференції: 2008 рік. 27 березня 2008 р.* Житомир : Вид- ЖДУ ім. І. Франка, 2008. 192 с.
66. Штепа О. Г. Рольові ігри в системі формування професійної мовленнєвої майстерності педагога: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Г. Штепа. К., 1996. 24 с.
67. Щербакова О. А. Ознаки риторикознавчої компетенції викладачів кафедр соціально-гуманітарного профілю у контексті вимог академічного красномовства. *Проблеми освіти.* 2014. Вип. 78. Ч. 2. С. 268–273.
68. Щербакова О. А. Про особливості викладання курсу «Риторика»
69. Янц Н. Риторична компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога. *Гуманітарний Вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди. зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький.* 2014. Вип. 33. С. 174–183.
70. Berlin J. Rhetoric and Ideology in the Writing Class. *College English*, Vol. 50, N 5. (Sep., 1988). P. 477–494.
71. Burke K. A. *Rhetoric of Motives.* University of California Press, 1969. 340 p.
72. Douglas W. *Criteria of Rationality for Evaluating Democratic Public Rhetoric.* State University Press, 2004. P. 295–330
73. Liudmyla Tymchuk, Inna Kovalenko, Lilia Vieilandie, Lyubov Prokofyeva, Olha Rasskazova, Yana Topolnyk *Andragogy: Searching for Ways to Improve the Educational Process in Educational Institutions for Adults.* [Vol. 14 No. 1Sup1 \(2022\): Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala](#)
74. MacDonald M. J. *The Oxford Handbook of Rhetorical Studies.* New York : Oxford UP, 2017. 819 p

75. Palshkov, K., Kochubei, O., Tsokur, O., Tiahur, V., Tiahur, L., Filimonova, T., & Kuzminskyi A. The Role of Fundamentalization of Education in Improving the Future Specialists Professional Training with Usage of Multimedia Technologies. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 2022(9), 95-102.
76. TED ideas worth spreading: веб-сайт: URL: <https://www.ted.com/> (дата звернення: 07.10.2022).
77. Ted-Ed Clubs : веб-сайт : URL: <https://ed.ted.com/> (дата звернення: 07.10.2022).
URL: [https://lib.iitta.gov.ua/165932/1/2012_2_05\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/165932/1/2012_2_05(1).pdf) ua/ (дата звернення: 02.11.2022).

Додаток А**Анкета для оцінки аксіологічного компоненту риторичної
підготовки**

Просимо Вас взяти участь у науковому дослідженні. Мета нашого анкетування визначити необхідність та важливість вивчення риторики у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів. Отримані дані будуть використані тільки в узагальненому вигляді. Оберіть відповідь, яка збігається з Вашою думкою, або можете запропонувати свій варіант. Вдячні Вам за співпрацю.

1. Як Ви вважаєте яке твердження є правдивими і впливають на розвиток риторичної особистості?
 - кожна людина може розвинути ораторську майстерність;
 - ораторська майстерність має генетичну природу і тому не кожен може стати вправним оратором;
 - наявність або відсутність ораторської майстерності можна пояснити соціально-побутовими умовами та умовами навчання, у яких формується й розвивається особистість;
2. Як Ви вважаєте оратор - це особа, яка...
 - проголошує промову

- замовляє текст для промови
- пише текст
- не знаю яку обрати відповідь

3. Як Ви вважаєте чи потрібна техніка мовлення для успішної кар'єри викладача? Так / Ні

4. Чи вважаєте Ви що ораторська майстерність є запорукою розвитку особистості в сучасних реаліях? Так / Ні

5. Чи вважаєте Ви, що необхідно впровадити риторичну підготовку для студентів ЗВО? Так / Ні

6. Як ви вважаєте які основні чинники впливають на формування та розвиток риторичних умінь і навичок під час вивчення риторики? (декілька)

- впровадження викладачами сучасних форм і методів для розвитку риторичних знань, умінь і навичок;
- розуміння значення формування та розвитку риторичних умінь і навичок для навчання та майбутньої професійної діяльності студентів;
- перспектива успішного складання заліку або іспиту;
- довірлива та комфортна атмосфера на заняттях;
- креативність та особистісний підхід викладача до вивчення

риторики;

Ваш варіант: _____.

7. Як Ви відчуваєте себе під час публічного виступу?

- Впевнено
- Невпевно

Ваш варіант: _____.

8. Визначте через власну самооцінку наявність Ваших риторичних якостей:

- Високий рівень;
- Достатній рівень;
- Недостатній рівень;

9. Як Ви вважаєте, що впливає на вдалу промову?

Ваш варіант: _____.

10. Чи зустрічались Вам викладачі майстерно володіючи ораторським мистецтвом? Так / Ні

Запропоновані завдання в анкеті окрім завдання №6 оцінюється чотирибальною системою, де **4 бали** відповідали креативному рівню, **3 бали** – функціональному, **2 бали** – базовому, **1 бал** – недостатньому. Завдання №6 має декілька правильних відповідей, тому обравши 2 чи більше варіантів – сума балів за обрані варіанти підсумовується. Слід зауважити, що останнє питання не має оцінки, так як несе в собі інформацію про загальний обсяг викладачів володіючих ораторською майстерністю з якими стикалися студенти.

Додаток Б

Анкета для оцінки знаннєвого компоненту риторичної підготовки

1. Який вид промови відноситься до педагогічної діяльності?

- Академічне красномовство
- Політичне красномовство
- Церковне красномовство
- Суспільно-побутове красномовство

2. Як Ви розумієте поняття, риторика – це наука про пошук істини:

- узагальнюючої поняття реальності
- побудови та структури мови
- особливого значення слова в житті суспільства

3. Визначте головні складові на яких ґрунтується техніка мовлення

- дихання, голос, дикція, емоції
- дихання, голос, дикція, орфоепія
- дихання, голос, дикція, артикуляція
- дихання, тембр, дикція, темп мовлення

4. Як Ви розумієте поняття дикція?

- ритміко-мелодійна сторона мовлення;
- о вміння розташовувати мовленнєві елементи в певній послідовності
- о чітка вимова звуків відповідно до фонетичних норм мови

5. З чого складається артикуляційний апарат ?

- дихальних м'язів
- голосових зв'язків
- органи мовлення

6. В техніці мовлення висота тону – означає....

- а) зупинка в процесі мовлення або виразного читання;
- б) технічна зупинка в говорінні;
- в) підвищення голосу промовцем.

Запропоновані завдання №1-6 в анкеті оцінюється однобальною системою, де **0 балів** відповідає недостатньому рівню, **1 бал** – базовому рівню.

Додаток В**Анкета для оцінки операційного компоненту техніки мовлення**

1. Продемонструйте 1-2 вправи або способи для розігріву голосового апарату.

Ваша відповідь:

2. Прочитайте науковий текст використовуючи відомі Вам елементи техніки мовлення:

В ХХІ ст. українська система освіти займає позицію переосмислення та розвитку за вимогами гуманістичної парадигми, стандартів освіти країн Європейського Союзу, вимог стейкхолдерів та інтересів студентів. Виникає потреба підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно працювати і бути конкурентоспроможними у міжнародній спільноті . Тому заклади вищої освіти в Україні намагаються всебічно реагувати на запити суспільства.

3. Швидко прочитати скоромовку.

Дзвонить дзвонар, дзижчить комар, гудуть джмелі старі й малі.

4. Які вправи робите для того, щоб ваше дихання було контрольованим? Проаналізуйте своє фонаційне дихання та його важливість.

Ваша відповідь:

5. Прочитайте фразу з трьома (або більше) різними варіантами інтонації.

Сьогодні ви дізнаєтесь...

Творчі завдання №7-10 оцінюється чотирибальною системою, де **4 бали** відповідали креативному рівню, **3 бали** – функціональний рівень, **2 бали** – базовий рівень, **1 або 0 балів** – недостатній рівень.

